

MINIMALISEERDERS IN HET STANDAARDNEDERLANDS

Jack Hoeksema

*Taxonomy, the most underappreciated of all sciences,
is the keystone of historical disciplines*
(Stephen Jay Gould, *The Flamingo's Smile*)

1. Inleiding

1.1. De opzet van dit artikel

In dit artikel wordt een beeld gegeven van de eigenschappen, distributie en ontwikkelingsgang van Nederlandse negatief-polaire nominale uitdrukkingen van het type *geen bal*, *geen snars*, *geen ene mallemoer*. Het Nederlands blijkt uitermate rijk te zijn aan dergelijke uitdrukkingen, en die rijkdom neemt nog vrijwel dagelijks toe, zodat er weinig twijfel hoeft te bestaan over de productiviteit van deze categorie. In een later artikel, in samenwerking met Siemon Reker, zullen we verslag uitbrengen van een grootscheeps enquête-onderzoek onder sprekers van de Noordnederlandse dialecten, met name het Gronings en het Drents, naar hun gebruik van dergelijke uitdrukkingen.

Het onderhavige artikel echter is niet gebaseerd op enquêtemateriaal, maar op een uitgebreid corpus met zo'n 13500 voorkomens van minimaliseerders. Die voorkomens zijn afkomstig van heel heterogene bronnen als radio en tv, boeken, kranten, internet en cdroms met tekstmateriaal. Getracht is om een zo representatief mogelijk sample van het Nederlands te verzamelen. Voor het soort onderzoek dat hier gepresenteerd wordt kan het bronnenmateriaal niet divers en uitgebreid genoeg zijn.

Toch zit er enige onevenwichtigheid in het materiaal die helaas niet te voorkomen is. Zo is het voor oudere taalfases duidelijk moeilijker om betrouwbare specimina van informeel taalgebruik te vinden dan voor het Nederlands van nu. Met name bij taboetermen zal dat zonder enige twijfel leiden tot enige ondervertegenwoordiging. Verder is het sowieso duidelijk dat het corpus voor de vroegmoderne fase (1550-1800) te klein is om er al te veel conclusies uit te kunnen trekken, al is het wel mogelijk om in ieder geval één belangrijke verandering in kaart te brengen, zoals we nog zullen zien.

Tabel 1 geeft de diachrone opbouw van het corpus weer:

Tabel 1: VERDELING OVER PERIODEN

PERIODE	N
1550-1600	29
1600-1650	101
1650-1700	63
1700-1750	61
1750-1800	128
1800-1850	200
1850-1900	577
1900-1950	1911
1950-1990	4008
1990-2000	3743
2000-2003	2770
Totaal	13591

Het artikel is als volgt opgebouwd: in paragraaf 1.2. wordt een informele karakterisering gegeven van minimaliseerders, in sectie 2 wordt de semantiek van minimaliseerders kort besproken en het scalaire karakter van dergelijke uitdrukkingen voor het voetlicht gebracht, in sectie 3 worden enkele syntactische eigenschappen van minimaliseerders behandeld, sectie 4 geeft een lexicografisch overzicht van de Nederlandse minimaliseerders, onderverdeeld in een aantal klassen, sectie 5 beschrijft de distributie van minimaliseerders over diverse semantische contexten, en sectie 6 tenslotte bevat de conclusies.

1.2. Wat zijn minimaliseerders?

De term *minimaliseerder* is niet een al te gangbare term in de Nederlandse taalkunde en vereist misschien enige toelichting. We gebruiken hem hier als vertaling van het Engelse *minimizer*, een benaming die teruggaat op Bolinger (1972: 120 vlgg.) en met name in het werk van Laurence Horn regelmatig terug te vinden is (zie bij voorbeeld Horn 2001). Tot de Engelse minimizers rekent Bolinger *bit*, *smidgen*, *iota*, *whit*, *trace*, *sign*, *speck*, *ghost* (als in *There wasn't a ghost of a chance*), *beginning*, *hoot in hell*, *farthing*, *tinker's dam*, *fig*, "*and probably dozens more*" (op.cit., 121). Dat "probably" had Bolinger van mij wel weg mogen laten, want er zijn er met zekerheid nog veel meer in het Engels.

Wat al deze uitdrukkingen gemeen hebben is dat ze een geringe hoeveelheid, omvang, mate of waarde aangeven en conventioneel gebruikt kunnen worden (soms ook: moeten worden) als negatief-polaire uitdrukkingen met een versterkend karakter. Ze worden gebruikt om een ontkenning steller te maken. Bolinger (op. cit.) merkt hierover het volgende op: "The minimizers are partially stereotyped substitutes for *any*" en illustreert deze claim met de zinnen in (1):

- (1) a. I will not go an inch farther.
 b. I will not go any farther.
 c. It isn't worth a farthing.
 d. It isn't worth anything.

Overigens was Bolinger zeker niet de eerste om op te merken dat sommige nomina en nominale uitdrukkingen een dergelijk op *any* en andere indefiniten lijkend negatief-polair gebruik kennen. Illustere voorgangers op dit terrein zijn August Pott (cf. Pott 1833) en voor wat het Middelnederlands aangaat Arie de Jager (cf. De Jager 1858). Hun belangstelling was vooral etymologisch en lexicografisch van aard, en pas in het werk van Bolinger valt belangstelling voor de retorische eigenschappen van de minimizers waar te nemen, in het kader van een algemene beschrijving en classificatie van de notie gradueerbaarheid. Zo wijst Bolinger op het verschil tussen minimizers en wat hij *diminishers* (“afzwakkers”) noemt. Terwijl minimizers een uitspraak versterken en een meer uitgesproken retorisch karakter verlenen, zwakken diminishers een uitdrukking juist af, door niet de hoogste, maar een relatief lage graad aan te duiden. Opmerkelijk is in dit verband de uitdrukking *a bit*, die zich op beide manieren laat inzetten:

- (2) a. I am a bit afraid. [diminisher]
 b. I am not a bit afraid. [minimizer]

Dit in tegenstelling tot de meer emphatische uitdrukking *one bit*, die alleen als minimizer te gebruiken is:

- (3) a. *I am one bit afraid.
 b. I am not one bit afraid.

Het Nederlandse *een beetje* daarentegen kent alleen het diminisher-gebruik, en ontbeert juist een gebruik als minimizer (Klein 1998):

- (4) a. Ik ben een beetje bang.
 b. Ik ben niet een beetje bang.

Hoewel zin (4b) grammaticaal is, heeft hij niet de kenmerkende betekenis van een minimaliseerder, want die zou neerkomen op iets als “Ik ben in het geheel niet bang, ik ben geenszins bang,” zoals het geval is met (2b) en (3b). De betekenis van (4b) is echter veeleer te parafraseren als “Ik ben behoorlijk bang” en maakt daardoor deel uit van een litotesconstructie. Overigens is *een beetje* een diminutief van een inmiddels verdwenen minimizer, *een beet*, die in de 17e en 18e eeuw nog volop gangbaar was, getuige voorbeelden als:

- (5) a. Wat baat de Ryckdom dan alsmense niet besteet
Tot ons of 's naastens nut? ach armen niet en beet!
b. Ick heb geen kraegh, geen schorteldoeck, geen huyf, noch niet een beet

afkomstig uit respectievelijk G.A. Bredero's *Moortje* en J.J. Starter's *Friesche Lusthof*. Na de 18e eeuw is *een beet* verdwenen in dit gebruik, afgezien van de vorm *een biet*, die vermoedelijk teruggaat op een dialectvariant van *een beet* (cf. ook veelvuldig voorkomende vormen als *een bietje(n)* in oudere teksten):

- (6) a. Dat interesseert me geen biet!
b. Er was weer geen biet aan.

We menen dat deze veronderstelling gesteund wordt door de Groningse versie (*g*)*ain biet*, omdat de Groningse tegenhanger van ABN *biet* in de zin van knol niet *biet*, maar *bait* is. Vgl. hiertoe de volgende zinnen uit Ter Laan (1929):

- (7) a. 't Holp hom gain biet.
b. Hai wait ter gain biet van.
c. 't Kin mie gain biet scheeln.

De verschillen tussen *a bit*, *one bit*, *een beetje* en *een beet/een biet* hebben we hier enigszins uitgebreid uiteengezet om een belangrijk punt te illustreren, namelijk dat het gebruik als minimaliseerder niet direct volgt uit de lexicale semantiek van een woord, maar *conventioneel* is. Hoewel lang niet alle woorden zich op grond van hun lexicale betekenis lenen voor een dergelijk gebruik, is het omgekeerd ook zo dat woorden die dat wel doen niet altijd in gebruik zijn als minimaliseerder. We zagen dit al bij *een beetje*, maar we hadden ook kunnen denken aan *ding*: terwijl zijn Engelse tegenhanger *thing* een van de meest gebruikte minimaliseerders in het Engels is, onttrekt *ding* zich stelselmatig aan een dergelijk gebruik:

- (8) a. Fred did not do a thing to help.
b. Frieda never said a thing.
c. I can't see a thing without my glasses.
- (9) a. *Fred deed geen ding om te helpen.
b. *Frieda heeft nooit een ding gezegd.
c. *Ik kan geen ding zien zonder mijn bril.

Het lijkt erop dat we hier te maken hebben met een situatie die in de literatuur over grammaticalisatie (zie bijv. Hopper en Traugott 1993) niet onbekend is: hoewel de woorden en uitdrukkingen waaruit minimaliseerders gerecruteerd worden niet random gekozen zijn, maar stelselmatig uit bepaalde domeinen, kan

toch worden vastgesteld dat het vooraf niet geheel voorspelbaar is, welke uitdrukkingen grammaticaliseren tot minimizers en welke niet. Overigens kan dit punt gemaakt worden met betrekking tot negatief-polaire uitdrukkingen in het algemeen (Hoeksema 1994).

Een tamelijk groot aantal minimizers heeft, of had in ieder geval tot voor kort, een duidelijke taboestatus (zie Postma 1995 en vooral 2001 voor uitvoerige discussie). Te denken valt hierbij niet alleen aan diverse termen voor schaamdelen, seksuele handelingen en (in navolging van het Engels) uitwerpselen, maar ook aan woorden als *flikker*, *sodemieter* die dan hun [+menselijk] kenmerk verliezen, en zelfs aan enkele meteorologische begrippen als *bliksem*, *donder* die ook elders in het expressieve deel van onze woordenschat hun partijtje meeblazen en die te maken hebben met oud volksgeloof. Vgl. de minimaliseerders in (10)

- (10) a. Daar heb je geen zak aan.
 b. Het interesseert me geen reet.
 c. Kan me geen sodemieter schelen.
 d. Er was weer geen flikker aan.
 e. Daar begreep hij geen bliksem van.
 f. Er valt hier geen donder te beleven.

met de idiomen in (11) (geen negatief-polaire gevallen, maar wel idiomen met een emfatisch karakter, net als de minimizers in (10)):

- (11) Ga als de sodemieter/bliksem/donder naar huis!

Overigens hebben niet alle talen die minimaliseerders kennen ook taboe-minimaliseerders. Het Grieks kent wel de standaard minimizers van het type *een woord*, *een seconde* (Giannakidou 1998), maar geen taboevarianten daarvan. Ook voor oudere stadia van het Nederlands zoals het Middelnederlands of het 17^e eeuws is het niet duidelijk of er taboe-minimizers waren. Alleen als men woorden als *vijg* in *Daarvoor en gheef ic gheen vijg* opvat als metafoor voor een schaamdeel kan men zo'n opvatting staande houden. In ieder geval zijn eenduidige seksuele taboevormen als *zak*, *sodemieter* en *bal* niet ouder dan de 19^e, en de 'meteorologische' (die verband hielden met volksgeloof en vroeger duidelijk een taboe-karakter hadden) niet ouder dan de 18^e eeuw.

De regio Rotterdam kent een bijzonder type taboe-minimizers, namelijk termen voor besmettelijke ziekten, en wel precies die termen die ook gangbaar zijn in pejoratieve samenstellingen als *kankerhoer*, *tyfuswout*, *pokkenwif* (Hoeksema 2001). Beide typen gebruik worden geïllustreerd door het volgende voorbeeld, afkomstig van de website van de Feyenoord Fanatics (een posting uit 1999):

- (12) FEYENOORD KAMPIOEN en daar kunnen die kanker nepperds van PSV geen kanker aan doen!!!!

Behalve *kanker* kan men ook *pest*, *pleuris*, *pokken*, *tering* en *tyfus* als taboe-minimizer gebruiken. Alleen *pest* is van dit stel ook buiten de Rijnmond tamelijk gangbaar geworden, hoewel het inmiddels alweer op de terugweg is.

2. Semantiek van minimaliseerders

In navolging van Fauconnier (1975) zullen we aannemen dat minimizers conventioneel het eindpunt van een pragmatische schaal aanduiden. Een pragmatische schaal $\langle a_1, \dots, a_n \rangle$ is een geordende verzameling die hoort bij een open propositie $\lambda x \phi[x]$, waarbij voor elk element a_i geldt dat de propositie $\phi[a_i]$ een propositie $\phi[a_j]$ impliceert wanneer $i \leq j$. Om een bekend voorbeeld van Fauconnier aan te halen, laat $\langle a_1, \dots, a_n \rangle$ een op gewicht gesorteerde verzameling objecten zijn, met a_1 als zwaarste element en a_n als lichtste, en de open propositie $\lambda x [\text{Alexei kan } x \text{ optillen}]$. Laten we a_1 het maximum van de schaal noemen en a_n het minimum, dan is er een pragmatisch-geldige implicatie-relatie van de vereiste soort. Merk op dat de implicatie niet logisch geldig is, omdat het kunnen optillen van een zwaar object niet *logisch* inhoudt dat men ook alle lichtere objecten kan optillen. Dat volgt hooguit uit onze kennis van de wereld, en enkele bijkomende veronderstellingen (bijv. dat alleen gewicht een relevante factor is, en dat we dus geen rekening hoeven houden met de mogelijkheid dat de lichtere objecten te heet zijn om aan te vatten, of onder stroom staan, dan wel een onhandige vorm hebben of onbereikbaar zijn). Als aan deze impliciete veronderstellingen voldaan is, kan een bewering over het maximum gelezen worden als een universele bewering over alle elementen van de schaal. En inderdaad kan zin (13) zo worden opgevat:

- (13) Alexei kan het zwaarste gewicht tillen.

Daarentegen heeft (14) geen universele kracht:

- (14) Alexei kan het lichtste gewicht tillen.

tenzij we de zin gaan ontkennen, wat als effect heeft dat de schaal wordt omgekeerd, en nu het lichtste element als maximum gaat optreden:

- (15) Alexei kan het lichtste gewicht niet (eens) tillen.

Minimizers kunnen we nu beschouwen als uitdrukkingen die conventioneel het minimum van een schaal aanduiden, maar uitsluitend ingezet worden om universeel te kwantificeren. Zoals Fauconnier betoogde, houdt dat in dat dergelijke

minimizers alleen ingezet kunnen worden in omgevingen die *scale reversal*, (schaalomkering) teweeg brengen, zoals het bereik van negatie, conditionele zinnen, e.d. (zie ook Ladusaw 1979 en Zwarts 1981, 1986 voor een verwante analyse en een uitgebreide bespreking van de omgevingen in kwestie). Dus niet

- (16) a. *Jan deed een mallemoer.
 b. *Iemand deed een klap.
 c. *Ik begrijp er een sikkepit van.
 d. *Het interesseert me een zier.

maar

- (17) a. Jan deed geen mallemoer.
 b. Niemand deed een klap.
 c. M'n kop eraf als ik daar een sikkepit van begrijp.
 d. Nooit heeft het me een zier kunnen schelen.

We wijzen met nadruk nogmaals op het conventionele en idiomatische karakter van minimizers. Hoewel normaliter een syllabe geringer is dan een heel woord, en een enkel woord op zijn beurt weer geringer dan twee woorden, kunnen we toch met enig recht volhouden dat in elk van de zinnen in (18) sprake is van een pragmatisch minimum:

- (18) a. Bert zei geen syllabe.
 b. Bert zei geen woord.
 c. Bert zei geen twee woorden.

Hooguit meten we in (18c) met een iets grovere maat dan in (18a), maar de drie zinnen drukken alle drie uit dat Bert in het geheel niets zei. Op dezelfde wijze zijn ook de zinnen in (19) hieronder gelijkwaardig, dit in tegenstelling tot de zinnen in (20):

- (19) a. Ik geef geen cent voor je kansen.
 b. Ik geef geen stuiver voor je kansen.
- (20) a. Ik gaf een cent.
 b. Ik gaf een stuiver.

Het idiomatische karakter van minimizers zien we ook terug bij woorden als *zier*, oorspronkelijk de naam van een klein wormpje, maar nu alleen nog als conventionele minimizer in gebruik. Hoewel deze etymologische betekenis ten grondslag moet hebben gelegen aan het gebruik als minimizer, is kennis ervan niet vereist voor de huidige taalgebruiker.

Het partikelgroepje *ook maar* dient in het Nederlands vaak ter aanduiding van een scalair minimum (Vandeweghe 1981, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001), en het is dan ook niet merkwaardig dat juist minimizers behoren tot de meest gebruikelijke partners van *ook maar*:

- (21) a. Niemand heeft ook maar een seconde gearzeld.
 b. Nooit week hij ook maar een millimeter van haar zijde.
 c. Als je ook maar een woord zegt, ben je er geweest.
 d. Alsof mij dat ook maar een zier zou kunnen schelen!

De semantische status van taboeminimaliseerders verdient nog enige toelichting. Waarom is een uitdrukking als *geen sodemieter* aan te merken als een minimaliseerder? Moeten we een ‘sodemieter’ dan opvatten als iets gerings of minimaals, en zo ja, op wat voor schaal dan wel? Naar mijn mening moet het opduiken van taboetermen als minimaliseerders toegeschreven worden aan het pejoratieve karakter dat zich vrij gemakkelijk hecht aan een taboeterm. We zullen daar nog voorbeelden te over van zien. Taboetermen kunnen zich daardoor ontwikkelen tot eindpuntaanduiders op een evaluatieve schaal. We zien dit terug in de werkwoorden en de werkwoordelijke uitdrukkingen waarmee dergelijke minimaliseerders zich laten combineren. Het betreft hier vooral evaluatieve uitdrukkingen als *kunnen schelen*, *[iets] hebben aan iets*, *interesseren*, of *te maken hebben met*. In dergelijke contexten zijn *geen sodemieter*, *geen zak*, *geen ene moer* etc. semantisch gelijkwaardig aan *niets*.

Omgekeerd hebben minimaliseerders die iets kleins uitdrukken vaak ook een pejoratieve klank. Bij een woord als *sikkepit* (geitekeutel) kan men gelijktijdig denken aan een evaluatieve schaal, waarop uitwerpselen uiterst laag gerangschikt staan, en aan een grootteschaal, omdat geitekeutels tamelijk klein zijn, vergeleken met bijv. paardenvijgen of koeienvlaaien. De verbinding van de notie ‘klein’ met een pejoratieve connotatie is tamelijk algemeen, en bijv. ook bekend uit de studie van diminutieven, zoals het volgende citaat uit Te Winkel (1862: 84) laat zien:

“Aan het begrip *klein* grenst zeer na dat van *gering*. Een aantal dingen, die klein van volumen of omvang zijn, hebben om die reden betrekkelijk geringe waarde en worden dikwerf daarom weinig of minder dan andere geacht. Een *osje* en een *koetje* doen op de beestenmarkt minder dan een *os* of eene *koe*; en een *buitentje* brengt doorgaans in eene veiling minder op dan een *buiten*. Van daar, dat verkleinwoorden somtijds moeten dienen om een persoon of eene zaak juist niet als klein van afmeting of gestalte, maar als in zijne soort gering van aanzien en vermogen of van waarde en belang voor te stellen. Een *winkeliertje* beteekent geenszins altijd een klein kereltje, die een winkel heeft, maar doorgaans iemand, die zelfs heel groot van statuur kan zijn, doch die geen groote zaken doet, wiens winkel weinig beteekent. Zoo is het ook gelegen met een aantal andere woorden, als *baasje*, *kleermakertje*, *aannemertje*, *schrijvertje*, *dichtertje*, *vorstje*, *koninkje*. De verkleinwoorden zijn derhalve uitnemend geschikt om aan de voorstelling van personen of

zaken een tint van geringschatting of minachting te geven; b.v. als men zegt: *Wat beteekent in eene groote huishouding een pondje boter? Hij gaat voetje voor voetje. Ik bezit er maar eentje. De vreemdeling, die zich hier heeft neergezet, is een bekwaam en vermogend timmerman, ik vrees dat onze aannemertjes niet met hem zullen kunnen concurreeren. De man, die hier een zoo hoogen toon aanslaat, is een heel klein renteniertje in een afgelegen landstadje.*”

Negatieve uitdrukkingen die gelijkwaardig zijn aan *niemand*, zoals *geen hond*, *geen kip*, *geen levende ziel* en *geen mens*, zullen we ook rekenen tot de klasse van de minimaliseerders, hoewel hier het scalaire karakter evenmin bij voorbaat duidelijk is. In een zin als *Er komt nooit meer een hond kijken naar Be Quick* is niettemin sprake van een scalair eindpunt: van alle hoeveelheden bezoekers is 1 wel het absolute minimum. De impliciete context is er een van toeschouweraantallen. In niet-scalaire contexten is het gebruik van *geen hond* etc. niet goed mogelijk: vgl. *??ik ben met geen hond getrouwd* met *ik ben met niemand getrouwd*.

3. Syntactische eigenschappen van minimaliseerders

3.1. Kale enkelvouden

In diverse talen hebben minimaliseerders bijzondere syntactische eigenschappen die wijzen op een status aparte in de grammatica. Wellicht het meest gebruikelijk is het voorkomen als *kaal enkelvoud* in talen waarin doorgaans een determinator vereist wordt bij een nomen. Dergelijke kale enkelvouden vinden we onder meer in het moderne Grieks (Giannakidou 1998), het Portugees, het Frans en het Middelnederlands (Postma 2002).

In het moderne Grieks is normaliter een determinator verplicht bij een telbaar enkelvoud (zie voor een uitgebreidere behandeling van deze materie Mackridge 1985: 198-203), maar minimizers vormen een welomschreven klasse van uitzonderingen op deze regel. De volgende voorbeelden (beide afkomstig van Giannakidou 1998: 37) illustreren het verschijnsel:

- (22) a. Dhen ipe leksi oli mera.
Niet zei woord alle dag
“Hij zei de hele dag geen woord”
b. Dhen exi kukutsi mjalo.
Niet heeft grein hersens
“Hij heeft geen greintje verstand”

Het Portugees kent eveneens in het algemeen geen kale enkelvouden, en in de meeste posities zelfs geen kale meervouden. Minimaliseerders vormen

hierop opnieuw een voorname uitzondering, zoals *palavra* “woord”, of *sinal* ‘teken, spoor’ (de voorbeelden zijn van Catarina Moraes, p.c.):

- (22) a. Não percebi palavra do que ela te explicou.
 Niet begreep-ik woord van wat zij jou uitlegde
 “Ik begreep geen woord van wat zij jou uitlegde”
 b. *Percebi palavra do que ela te explicou.
 c. Não encontrei sinal das crianças
 Niet vond-ik teken der kinderen
 “Ik vond geen spoor van de kinderen”
 d. *Procurou sinal das crianças
 Zoek-ik spoor der kinderen
 “Ik zoek een spoor van de kinderen”

In het moderne Frans zijn kale enkelvoud en kale meervoud geheel uit den boze. In het verleden vormden minimaliseerders op deze regel een uitzondering. Uit deze minimaliseerders zijn later de n-woorden van het Frans ontstaan: *rien* (uit latijn *res* ‘zaak, ding’), *personne* (uit *persona* ‘persoon’), *pas* ‘stap,’ *point* ‘punt.’ Recentere minimaliseerders, zoals *un sou* ‘een stuiver’ of *un rouge liard* ‘een rode duit’, hebben wel een lidwoord. Ook andere Romaanse talen kennen n-woorden ontstaan uit kale nomina, gebruikt als minimaliseerders. Te denken valt aan het Catalaanse *res* (Vallduví 1994) of het Spaanse *nada*.

In het Middelnederlands komen al evenzeer kale enkelvoud en kale meervoud voor als negatief-polaire uitdrukkingen (zie Postma 2002). Sommige van deze uitdrukkingen ondergaan dezelfde verandering als hun Franse soortgenoten: van negatief-polaire minimaliseerder naar negatieve uitdrukking. Dit is bijvoorbeeld het geval met *twint* dat voorkomt in combinatie met een lidwoord (*niet een twint* = *geen snars*), maar ook als kaal enkelvoud in negatief-polaire gebruik, en als inherent negatieve uitdrukking. Het volgende voorbeeld, afkomstig uit de *Merlijn*, verzen 24851-24853, toont *twint* als minimaliseerder in de betekenis “ook maar iets” danwel “ook maar enigszins”:

- (23) Want sijn oge negene doget ansiet
 No sijn herte en denket twint
 Der doget, die men hem doet omtrint.

In voorbeeld (24), afkomstig uit Jacob van Maerlants *Historie van Troyen*, verzen 5228-5229, moeten we *twint* lezen als “niets”:

- (24) Ic swert dy by den hemelricke,
 Cyron en salt weten twint.

Deze betekenis lijkt voorbehouden te zijn aan het kale nomen *twint*, en is niet kenmerkend voor *een twint*. Het kale nomen lijkt op weg te zijn naar

pronominale status, maar heeft het nooit zover geschopt als zijn Franse tegenhangers *pas* en *rien*: na de Middeleeuwen verdwijnt *twint* uit het taalgebruik.

De interpretatie die we aan de bovenstaande observaties uit velerlei talen kunnen geven is de volgende. Hoewel het ontbreken van een zichtbare determinator beslist niet inherent is aan minimaliseerders in alle talen, komt het toch opvallend vaak voor juist bij deze categorie van uitdrukkingen. Kale enkelvoudenvormen laten zien dat minimaliseerders een status aparte in de grammatica (kunnen) hebben. Ze horen met andere woorden tot een bijzonder type substantieven. Zoals wel vaker bij substantieven, uit zich deze aparte status in de congruentie met determinatoren. Immers, typisch nominale eigenschappen als getal, geslacht en naamval worden ook vaak uitgedrukt door de determinator. Ook hier is dat het geval. Ik veronderstel dat de nul-determinator in de bovengenoemde talen onder meer als functie heeft om congruentie met minimaliseerders aan te geven.

3.2. ‘Niet een’ vs. ‘geen’

Het speciale gedrag van minimaliseerders ten aanzien van determinatoren valt in een aantal talen ook waar te nemen bij de alternantie van *niet een* en *geen*. In vroegere fasen van het Nederlands en in het huidige Engels wordt de reeks *niet een*, resp. *not a*, gebruikt bij minimaliseerders in posities waar voor andere substantieven *geen* resp. *no* de voorkeur geniet (Hoeksema 1999). In het Engels valt die voorkeur met name daar waar te nemen waar negatie niet kan incorporeren in het hulpwerkwoord, zoals aan het begin van de hoofdzin:

- (25) a. Not a minute was wasted.
b. ?No minute was wasted.

De reden dat (25b) niet geheel onacceptabel is, ligt in het feit dat een substantief als *minute* niet uitsluitend als minimaliseerder gebruikt wordt. Spreken we bijv. over enkele bijzondere minuten in ons leven, dan kunnen we met (25b) zeggen dat geen daarvan is verdaan. Willen we daarentegen meer algemeen uitdrukken dat er geen tijd verloren ging, zonder dat we iets over bepaalde minuten willen zeggen, dan is (25a) veeleer de aangewezen formulering, en is (25b) feitelijk uitgesloten. Wanneer een interpretatie als minimaliseerder verplicht is, wordt de noodzaak om *not a* te gebruiken, in plaats van *no*, nog meer uitgesproken:

- (26) a. Not a moment too soon!
b. #No moment too soon!
c. Not a word was said.
d. #No word was said.

Bij niet-minimaliseerders zit een en ander precies andersom:

- (27) a. *Not a church was so beautiful as this one.
 b. No church was so beautiful as this one.
 c. *Not a horse was as fast as Rih.
 d. No horse was as fast as Rih.

Er is nog een derde reeks, *not one*, die zowel bij minimaliseerders als bij gewone substantieven steeds mogelijk is:

- (28) a. Not one minute was wasted.
 b. Not one church was so beautiful as this one.

In vroegere fasen van het Nederlands (ruwweg tot de 18de eeuw) was het niet anders, zoals de volgende voorbeelden laten zien:

- (29) a. Sy en achten alle de Feestdagen ende ledige dagen niet een zier
 b. Ay lieve, ick acht die leurery niet een boon
 c. Dat doch niet een hair beter is, as beurse-snijen¹

Dat we hier niet uitsluitend te maken hebben met combinaties van *niet+één*, laat zich op twee manieren onderbouwen:

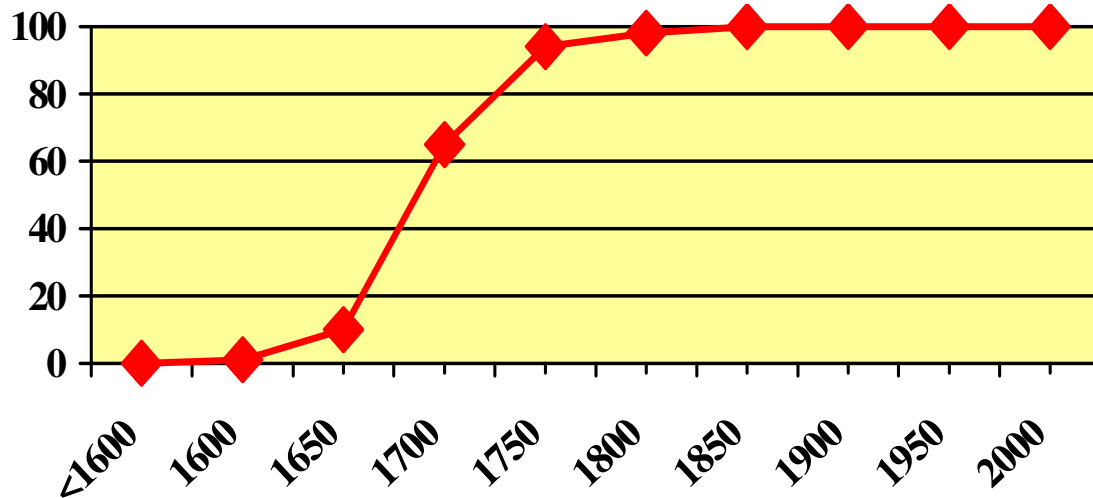
- de combinatie *geen + minimizer* is tamelijk zeldzaam voor de 18de eeuw, maar neemt daarna snel toe – dit kan verklaard worden door een aanvankelijke voorkeur voor *niet een* bij minimizers, net als in het Engels van nu. Er zijn geen aanwijzingen dat telwoorden meer frequent waren in de 17de eeuw dan tegenwoordig.
- af en toe komt bij minimizers de spelling *niet en* voor, waarbij *en* niet het clitische negatiepartikel is, maar een spellingvariant van het indefiniete lidwoord:

- (30) a. Wat baat de Ryckdom dan alsmense niet besteet
 Tot ons of 's naastens nut? ach armen niet en beet!
 b. Maer neen, sijn vroom Gemoet en achtet niet en leur
 c. 'Et Scheelt me waerlyk niet en beet.²

De spelling met een enkele <e> suggereert sterk een uitspraak met een sjwa, net als bij een andere vast combinatie waarbij de spelwijze <en> gebruikt wordt voor het onbepaalde lidwoord in middeleeuwse en vroegmoderne teksten: zo *A-en*, bijvoorbeeld zo *schonen dag* = zo *schoon een dag*. Het is goed denkbaar dat er in beide gevallen sprake is van een enclitisch gebruik van *een*.

De snelle overgang van *niet een* naar *geen* in de achttiende eeuw wordt geïllustreerd in Figuur 1:

Figuur 1: Percentage *geen* bij directe negatie van minimizers

Minimizers hebben dus in de vroegmoderne periode een afwijkende keuze-mogelijkheid in het determinatorsysteem, die in het huidige Nederlands, alle Engelse invloed ten spijt, verdwenen is. Zoals we zullen zien in de volgende subsectie, zijn hiermee de bijzonderheden op het gebied van determinatoren van minimaliseerders nog niet uitgeput.

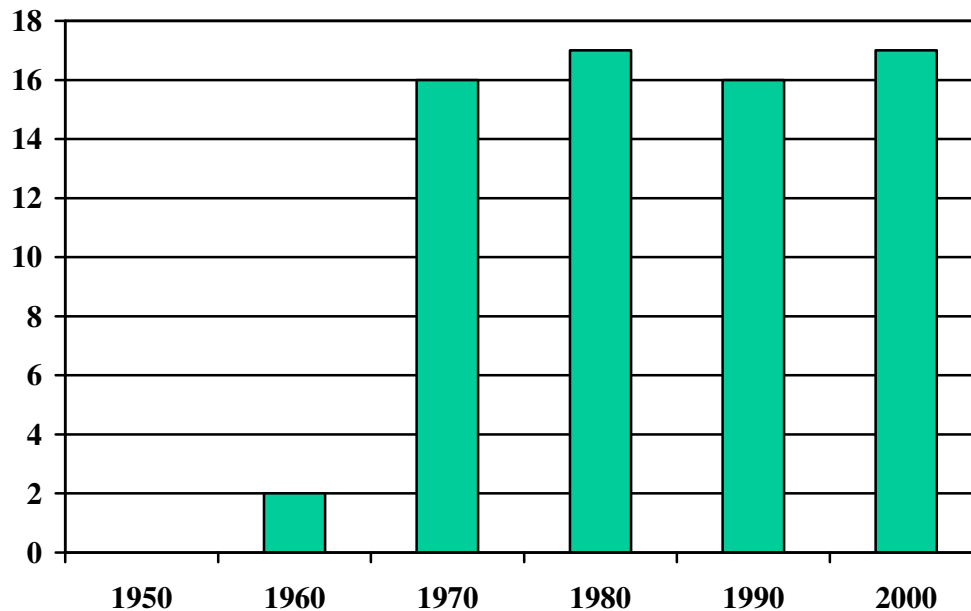
3.3. *Geen ene* vs *geen enkele*

Zoals Postma (2001) heeft laten zien, kennen Nederlandse minimaliseerders met een taboe karakter de optie om te worden gecombineerd met *ene*:

- (31) a. Dat interesseert me geen ene mallemoer.
 b. Ze deed nooit ene fluit in het huishouden.
 c. Alsof hem dat ene zak zou interesseren!
 d. Daar is geen ene moer van waar.

Deze mogelijkheid bestaat nog maar tamelijk kort, vanaf de jaren 1960. In Figuur 2 wordt de opkomst van minimizers met *ene* weergegeven. De gegevens zijn geordend per decennium. Elk decennium wordt aangeduid met zijn beginjaar, dus de kolom voor 1970 betreft de periode 1970 tm 1979. Met ziet een snelle opkomst van *ene* in de jaren 1960-1980, waarna het gebruik zich stabiliseert rond 17% van alle taboe-minimaliseerders (circa één op zes).

Figuur 2: *ene* + taboe-minimaliseerder als percentage van alle taboe-minimaliseerders in de periode 1950-2003.

Gedurende de gehele periode is de uitdrukking *moer* het meest frequent in combinatie met *ene*, al loopt het aandeel van deze uitdrukking geleidelijk aan terug:

Tabel 2: het aandeel van *moer* in combinaties met *ene*

Periode	% <i>moer</i>	N <i>ene</i> + <i>minimizer</i>
1960-1969	67%	3
1970-1979	64%	28
1980-1989	52%	48
1990-1999	39%	145
2000-2003	25%	84

Naast *moer* zijn ook tamelijk frequent combinaties met *mallemoer*, *donder*, *reet*, *zak*, *fuck*, e.d. Bij een enkele uitdrukking, *mallemoer*, zijn voorkomens met *ene* zelfs iets frequenter dan voorkomens zonder *ene*.

Opvallend is het dat *bal*, gedurende deze hele periode een van de meest gangbare taboeminimaliseerders, weinig prominent aanwezig is in combinatie met *ene*. Pas vanaf 1990 duiken er enkele voorkomens op, althans in mijn gegevens. Het vermoeden ligt voor de hand dat *bal* wellicht toch niet het emphatische karakter heeft dat hoort bij taboestatus, en zich daarom minder gemakkelijk met *ene* laat combineren. Van alle minimaliseerders van taboe-herkomst is *bal* naar mijn indruk het meest salonfähig, als we even afzien van gevallen als *sikkepit* die inmiddels ondoorzichtig en vrijwel obsoleet zijn geworden. De reden hiervoor is vermoedelijk dat *bal* niet uitsluitend een seksuele

connotatie heeft. In Tabel 3 wordt het gebruik van *ene* bij de beide uitdrukkingen *bal* en *moer* vergeleken:

Tabel 3: *ene + bal* vs. *ene + moer*

Periode	N <i>bal</i>	<i>ene+bal</i>	% <i>ene</i>	N <i>moer</i>	<i>ene+moer</i>	% <i>ene</i>
1950-1959	19	-	-	-	-	-
1960-1969	21	-	-	10	2	20%
1970-1979	20	-	-	63	18	29%
1980-1989	50	-	-	72	25	35%
1990-1999	189	7	4%	176	55	31%
2000-2003	80	1	1%	81	18	22%

Van alle voorkomens van *ene* in ons materiaal is 90% gecombineerd met taboe-uitdrukkingen, in overeenstemming met de beschrijving in Postma (2001), verder 5% in combinaties van mindere duidelijke herkomst (bijv. *ene snars*, *een zier*, van oorsprong weliswaar geen taboe-uitdrukkingen, maar zonder een herkenbare etymologie, althans voor de gemiddelde taalgebruiker zonder toegang tot het WNT), en verder nog 5% minimizers die duidelijk geen taboestempel hebben (deze laatste groep is daarmee in tegenspraak met Postma's theorie). Enkele voorbeelden:

- (32) a. Aan deze bosrand komt nooit ene sterveling.
 b. Tot nu toe hebben we nog geen ene rooie cent gezien.
 c. Maar Edward heeft geen schuld, geen ene drup.
 d. Weet je waar ik nou zo trots op ben? Dat ik van die hele beursgang van World Online geen ene jota snap.³

Enkele hoogfrekwente minimaliseerders die zich niet met *ene* laten combineren, zijn *woord*, *ogenblik* en *moment*:

- (33) a. *Fred zei geen ene woord.
 b. *Frieda aarzelde geen ene ogenblik.
 c. *Frodo bedacht zich geen ene moment.

Voor deze uitdrukkingen geldt, dat het woordje *enkel* deze functie van determinatorversterking kan vervullen:

- (34) a. Fred zei geen enkel woord.
 b. Frieda aarzelde geen enkel ogenblik.
 c. Frodo bedacht zich geen enkel moment.

Omgekeerd laten uitdrukkingen die zich met *ene* laten combineren, in het algemeen *enkel* niet toe:

- (35) a. *Dat interesseert me geen enkele moeder.
 b. *Alsof hij daar enkele flikker van snapt!
 c. *Er werd geen enkele sodemieter uitgevoerd.

Ene en *enkele* hebben dus een complementaire distributie. Met name die uitdrukkingen die een redelijk concrete betekenis hebben, zoals *woord* of *seconde*, kiezen voor *enkel*, terwijl de meer idiomatische minimaliseerders kiezen voor *ene*. De voorbeelden in (36) illustreren dit verschil nog eens op een andere manier:

- (36) a. Zlatan raakte geen enkele bal.
 b. Zlatan kon het geen ene bal schelen.

Bij *geen enkele* wordt er steeds gekwantificeerd over een domein, bij *geen ene* niet (in de terminologie van Postma 1995: ze behoren tot de *zero semantics*). Dat blijkt onder meer uit de onmogelijkheid van anaforische relaties:

- (37) a. Zlatan raakte geen enkele bal, dus ook deze niet.
 b. *Zlatan kon het geen ene bal schelen, dus ook deze niet.

Meer in het algemeen geldt dat we bij *dit woord* en *geen woord* niet het gevoel hebben met twee verschillende betekenissen of gebruiksmogelijkheden van doen te hebben, terwijl we dat bij *deze bal* en *geen bal*, of bij *deze moeder* en *geen moeder* wel zo waarnemen.

Overigens is het gebruik van *geen enkele* sterk in ontwikkeling (cf. Van der Horst en Van der Horst 1999:184-6), juist de laatste jaren, doordat het zijn oorspronkelijke beperking tot telbare enkelvouden aan het verliezen is. Ik hoop op deze ontwikkeling in een later artikel uitgebreid in te gaan.

4. De lexicale inventaris van minimaliseerders in het ABN

Het Nederlands kent tegenwoordig een groot aantal minimaliseerders in tal van lexicale domeinen. Er is onmiskenbaar ook sprake van een steeds toenemende groei in dit deel van het lexicon, en dit ondanks het feit dat er ook af en toe uitdrukkingen verdwijnen uit het taalgebruik, zoals het al eerder genoemde *beet*, of *twee peren*. Met name de categorie van taboe-uitdrukkingen breidt zich nog altijd in een ongegeneerd rap tempo uit, waarbij er de laatste tijd, onder invloed van televisie en internet nog een stroomversnelling valt waar te nemen.

We kunnen voor de minimaliseerders een aanzienlijk aantal lexicale sub-domeinen onderscheiden die we hieronder achtereenvolgens in het kort zullen schetsen. Het gaat minstens om de volgende groepen:

- tijd
- afstand
- gewicht
- taal/muziek
- geld
- hoeveelheid
- kleine of waardeloze objecten
- mensen
- taboe
- overig

4.1. De categorie tijd

Tot de meest gebruikte temporele minimaliseerders behoren *ogenblik*, *moment*, *seconde* en *minuut*. Tezamen nemen deze vier uitdrukkingen 99% van alle voorkomens van temporele minimaliseerders voor hun rekening. Van deze groep uitdrukkingen behoren *seconde* en *minuut* tot de elementen die expliciet van een temporele schaal gebruik maken. We weten de duur van een seconde en een minuut, maar niet die van een ogenblik of een moment. De gedachte is aantrekkelijk om ogenblikken en momenten op te vatten als temporele tegenhangers van de notie punt in de meetkunde: een eenheid zonder afmetingen. Toch is dat niet juist: immers, dan zou een zin als *Bertha aarzelde een moment* waar kunnen zijn als Bertha in het geheel niet aarzelt: de tijdsduur van haar aarzeling is dan immers gelijk aan nul. Ook zouden we dan verwachten dat voorzetsels als *gedurende* zich niet zinvol laten combineren met woorden als *moment*. Toch is dat natuurlijk heel goed mogelijk: *Gedurende één moment stond ze in dubio en overwoog ze om het niet te doen*. De conclusie moet dan ook zijn dat momenten een duur hebben, maar een ongespecificeerde en relatief korte duur. Juist omdat de tijdsduur niet gespecificeerd is, heeft het geen zin om te spreken van *twee momenten later* of *zeven ogenblikken geleden*, iets wat bij *seconde* en *minuut* wel mogelijk is.

Van alle zinnen met temporele minimaliseerders (mijn materiaal bestaat uit ruim 2500 voorkomens van dergelijke uitdrukkingen) bevat zo'n 81% een voorkomen van *ogenblik* of *moment*, waarbij het aandeel van *ogenblik* bij die twee afneemt van zo'n 98% in de 19de eeuw tot 3% in het begin van de 21ste eeuw. Deze opmerkelijke verschuiving doet zich overigens niet alleen bij het gebruik van deze woorden als minimaliseerders voor, maar in het algemeen. Na *ogenblik* en *moment* is *seconde* het meest prominent, met 13% van de voorkomens, gevolgd door *minuut* met 5%. Andere uitdrukkingen zoals *dag*, *nacht*, *minuutje*, *halve seconde*, *uur* en *uurtje* worden slechts zeer sporadisch gebruikt als minimaliseerder. Iets meer frequent is het gebruik van *tel* (bijna 1%). In (38) volgen enkele voorbeelden uit ons corpusmateriaal om het gebruik van deze meer ongebruikelijke temporele minimaliseerders te illustreren:

- (38) a. Ik heb nooit in m'n leven ook maar een halve seconde aan het jaar 2000 gedacht.⁴
 b. En ze moeten zo nodig, ze kunnen geen dag meer wachten, ze staan op springen!
 c. Ik zou geen nacht rustig geslapen hebben, als ik dit fatale kriegsbeleid met mijn verantwoordelijkheid had gedekt.
 d. Met zijn dolgedraaide raps gunt LL Cool J de luisteraar geen tel rust.

4.2. De categorie afstand

Binnen deze categorie horen *millimeter*, (*halve*) *centimeter*, *meter*, *duim*, *duimbreed*, *haarbreed(te)*, *strobreed*, *voet*, *stap*, *schrede*, *pas*. Van dit rijtje zijn *voet* en *schrede* inmiddels verouderd. Daarentegen is *duimbreed* ongeveer even prominent aanwezig bij de moderne voorkomens als bij de voorkomens uit de 19de eeuw en eerder. Dit komt omdat deze uitdrukking alleen gebruikt wordt in enkele vaste verbindingen, m.n. *geen duimbreed wijken*. Het is bekend dat feitelijk verouderde woorden nog heel lang overwinteren kunnen in staande uitdrukkingen. Naast de eendimensionale uitdrukkingen als *millimeter* komen heel af en toe ook tweedimensionale minimaliseerders voor zoals *vierkante centimeter* wanneer er sprake is van oppervlakken:

- (39) Er is geen vierkante centimeter van dit vertrek die niet kleverig is!⁵

Zijn tweedimensionale minimaliseerders zeldzaam, het aandeel van driedimensionale uitdrukkingen als *kubieke centimeter* is al helemaal verwaarloosbaar. Dat zal wel komen omdat voor kleine hoeveelheden van vloeistoffen of vaste stoffen meestal hoeveelheidsminimaliseerders gebruikt worden zoals *druppel*, *korrel*, e.d. Dat neemt natuurlijk niet weg dat men heel goed iets kan zeggen als *Dit huis is geen kubieke centimeter te groot*, zonder dat dit tot misverstanden zal leiden.

Bij het gebruik van *strobreed(te)* valt op dat deze uitdrukking, toch van oorsprong een afstandsminimaliseerder, tegenwoordig meestal anders gebruikt wordt, namelijk als een uitdrukking die een klein object aanduidt in de vaste verbinding *iemand geen strobreed in de weg leggen*. Het oorspronkelijk gebruik als afstandsuitdrukking wordt geïllustreerd in de volgende voorbeelden:

- (40) a. Maar men had het den Koning, met brief op brief, bezending op bezending, vertoont, zonder een stroobreedte te vorderen.⁶
 b. Atreus heeft zijne plannen tot wraak terstond gereed en wijkt er geen stroobreed van af.

- c. Een aller rechtzinnigst Godgeleerde, kan omtrent de verklaringe van deze of gene plaatzen van anderen verschillen, en evenwel geen stro breed van de belydenisse afwyken.

Bij *iets in de weg leggen* hoort eigenlijk *stro* of *strootje*: immers, een strootje vormt een minimaal obstakel. Dit was dan ook oorspronkelijk de vorm die gebruikt werd:

- (41) a. ik mis 't recht de eerste de beste te doden, die me geen stro in de weg legt⁷
- b. niemand zal er aan denken, u een stroo in den weg te leggen

Door contaminatie met de meer gebruikelijke minimaliseerder van afstand *stroobreed*, ontstond de huidige, niet erg logische combinatie.

Etymologisch behoort ook de uitdrukking *voor geen meter* en zijn varianten *voor geen millimeter* e.d. tot de groep van afstandsminimaliseerders. Hier valt echter op dat het gebruik bijna steeds overdrachtelijk is, en niets meer met de notie afstand te maken heeft. Voor zover we kunnen nagaan is het gebruik van deze uitdrukkingen tamelijk recent (in ieder geval neemt het vanaf circa 1980 snel toe) en is het waarschijnlijk ontstaan naar analogie met andere *voor geen X-minimaliseerders*, zoals *voor geen stuiver*, *voor geen zier* e.d.:

- (42) a. Ik vertrouw hem voor geen stuiver.
- b. Het interesseert ons voor geen zier.
- c. Het lukte weer eens voor geen meter.

Hoewel *meter* met 5% van de voorkomens in het gewone minimaliseerdergebruik duidelijk minder frequent is dan *millimeter* (16%) en *centimeter* (12%), geldt het omgekeerde voor de combinaties met *voor*. Hier wint *voor een meter* met 13% het van *voor een centimeter* en *voor een millimeter* met elk nog geen 1%.

4.3. De categorie gewicht

Minimizers die een gewichtshoeveelheid aanduiden spelen een onbeduidende rol in het minimaliseerdersvocabulaire met circa 3 promille van alle voorkomens. Zoals zo vaak kan er een onderscheid worden gemaakt tussen letterlijk gebruik (*geen grammetje vet*, *geen onsje aangekomen*, *geen milligram nicotine*) en overdrachtelijk gebruik (*geen gram overtuigingskracht*, *er deugt geen gram van*). Vermoedelijk moet het bescheiden aandeel van gewichtsminimaliseerders in het taalgebruik toegeschreven worden aan concurrentie van maataanduiders als *greintje*, *zertje* of *druppel* die bij veel predikaten voor de meeste sprekers en schrijvers de voorkeur genieten.

Binnen de categorie gewicht zijn *gram* en *grammetje* het belangrijkste, op enige afstand gevolgd door *onsje* en *milligram*.

- (43)
- a. Dit alles moet je natuurlijk wel in rekening brengen, hoewel het geen gram verklaart van juist deze specifieke domheid.⁸
 - b. Deze opinie behelst geen gram zelfverheffing - integendeel, het spijt ons diep dat we niet twee jaar eerder begonnen zijn met te wijzen op wat hier geschiedde.
 - c. Ik was de hele dag stoned zonder dat er ook maar één milligram hasj was gerookt.
 - d. Het verschil tussen ons en de nieuwe generatie is dat ze geen grammetje extra kennis meer willen verwerven.
 - e. Wat betreft onze Servië-gangers: geen gram compassie, zeg ik, en zeker geen cent gemeenschapsgeld.

4.4. De categorie taal/muziek

Behoorden de voorgaande minimaliseerders allemaal tot de gangbare maten en gewichten, bij taal en muziek zijn de eenheden wat minder gereguleerd. Niet alle woorden en noten zijn exact even lang, maar ze dienen wél als eenheden waarmee gerekend wordt.

Met name de taalkundige minimaliseerders zijn heel prominent in het taalgebruik met circa 20% van alle voorkomens in ons bestand. Binnen die 20% neemt één uitdrukking, *woord*, overigens wel $\frac{2}{3}$ van het totaal aantal voorkomens voor zijn rekening. Verder zien we veel combinaties met *woord*, zoals *een goed woord*, *een kwaad woord*, *een zinnig woord*, *een onvertogen woord*, *een stom woord* en *een gebenedijd woord*, terwijl ook de adverbiale uitdrukking *met een woord* niet mag worden vergeten. In (44) illustreer ik deze uitdrukkingen met enkele voorkomens uit mijn materiaal:

- (44)
- a. Hij haalde zijne schouders op en zonder een woord te spreken, ging hij in een zijvertrek⁹
 - b. Hij zegt geen stom woord, en zit met zijn bête gezicht aan zijn horlogeketting te morrelen, tot ze gaan whisten, in de pauze.
 - c. In alle gevallen komt er geen zinnig woord over de lippen.
 - d. En toch blijkt, dat, tot in onze eeuw, bijna niemand een goed woord voor die tekst over had.
 - e. Al wil ik geen kwaad woord van Liechtenstein en Koeweit zeggen. Mooie landen allebei.
 - f. Van hem had ze nog nooit een onvertogen woord gehoord.
 - g. Sindsdien zei ze geen gebenedijd woord meer tegen mij.

- h. Stampend als een kudde, met gebogen ruggen en zonder ook maar met een woord te antwoorden op die aansporing tot onderwerping, verlieten ze de zitkamer.

Tenslotte zijn er ook enkele minimaliseerders die leestekens, letters, lettergrepen of andere eenheden aanduiden: *syllabe*, *jota*, *tittel of jota*, *letter*, *komma*, *regel*, *alineea*:

- (45) a. Ik heb bij deze gelegenheid die 1400 alexandrijnen nog eens doorgekeken zonder ergens een syllabe te veranderen¹⁰
- b. [M]en ontving aanvankelijk uit Parijs geen letter schrifts die een goedkeuring van het gebeurde op 22 Januari inhield
- c. Het stuk dat ik je hierbij terugzend lijkt mij nu eens geen lettergreep waard.
- d. En ik neem ditmaal niets terug; geen regel, geen komma.
- e. Hij moest echter iedere zaterdag uren en uren in de synagoge zitten, zijn gegaap inhouden en belangstelling tonen voor de preken van de rabbijn - waar hij geen jota van begreep - om zijn vader niet teleur te stellen.
- f. Aan de geallieerde strategie, die volledig op de opmars van de geallieerde legers naar Berlijn was geconcentreerd, viel na de invasie in Normandier geen tittel of jota meer te veranderen.

De mooiste opsomming van talige minimaliseerders is afkomstig van Herman Heijermans. Merk op hoe de retorische opbouw van de zin steeds minimalere minimaliseerders vereist:

- (46) Ik verslijt an jou verder geen woord, geen half woord, geen splinter van 'n woord, geen kromme komma, geen punt!¹¹

Bij het spreken over muziek lijkt er slechts één ingeburgerde minimaliseerder te zijn, *noot*:

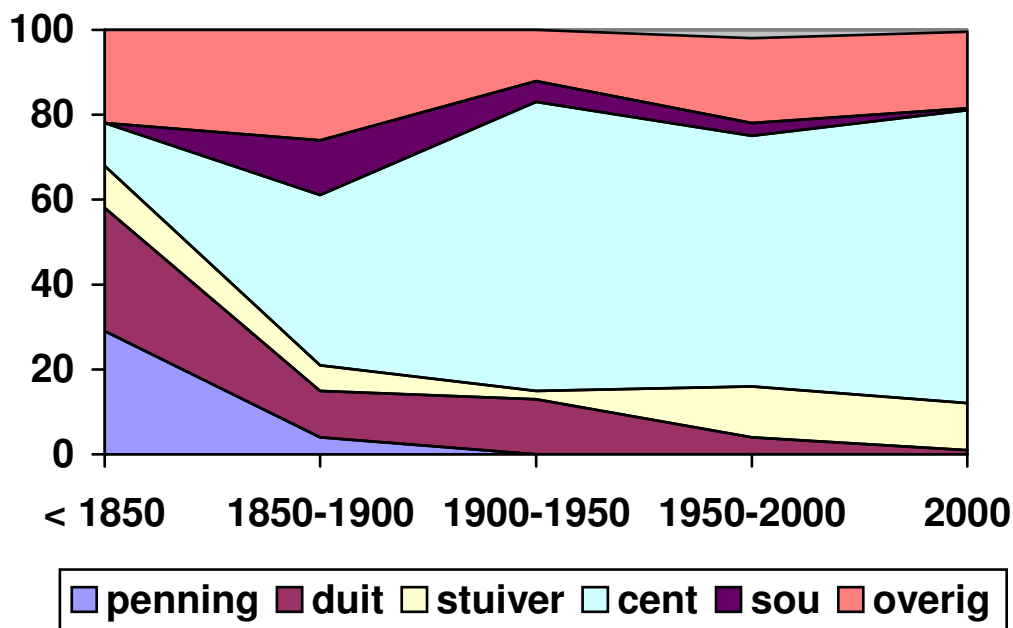
- (47) a. Ofschoon hij buitengewoon muzikaal was, kon hij geen noot lezen.¹²
- b. Voordat er ook maar een noot was gespeeld heetten Fish en zijn vier bandleden het publiek in onvervalst Schots dialect omstandig welkom.

4.5 De categorie geld

Tot de categorie geld of valuta horen in eerste instantie de namen van de lagere muntsoorten, in Nederland vooral *cent*, *stuiver*, *penning*, een enkele keer ook *dubbeltje* en tegenwoordig *eurocent*. In België dient *frank* verder ook als

minimaliseerder. Verder zijn er een aantal idiomatische combinaties, zoals *een rooie cent*, *een rode stuiver*, *een rosse frank* die allemaal het feit benadrukken dat deze munten van oudsher van koper gemaakt worden. Ook de ons omringende talen kennen dergelijke idiomen, vergelijk *a red cent*, *a red penny* of *a plugged nickle* in het Engels, of *ein roter Heller* in het Duits. Opvallend is hoe conservatief het taalgebruik is. Munten die allang niet meer in omloop zijn, zoals *penning* en *oortje*, worden nog steeds gebruikt in allerlei uitdrukkingen die met geld te maken hebben. Een andere eigenaardigheid betreft munten van vreemde herkomst. Meestal kunnen die alleen gebruikt worden ter aanduiding van een minimale hoeveelheid geld in de valuta van het land van herkomst: *we hadden geen centime meer te verteren* kan alleen gebruikt worden als een vakantie in Frankrijk ter sprake komt, niet eentje in Noorwegen. Een uitzondering hierop vormt *sou*, een niet meer gangbare Franse munt, die ook nu nog gebruikt kan worden om een minimale hoeveelheid in Nederlandse (of Euro-) valuta aan te geven.

In Figuur 3 worden enkele ontwikkelingen in het gebruik van valuta-minimaliseerders in kaart gebracht. We zien hoe *penning* en *duit* achteruit zijn gegaan, ten koste van *cent*, terwijl *stuiver*, na een aanvankelijk verlies, zich heeft hersteld. In hoeverre dit herstel duurzaam zal zijn, valt door de komst van de Euro niet goed te voorspellen.

Figuur 3: Termen voor minimale geldhoeveelheden

4.6 De categorie hoeveelheid

De groep van uitdrukkingen die hier als hoeveelheidsaanduiders zullen worden aangeduid is minder welomschreven als de voorgaande groepen. Met name de scheiding tussen deze categorie en de hierna volgende categorie van kleine en

waardeloze objecten is niet scherp te trekken. Bij abstracte begrippen zullen we bovendien de notie ‘hoeveelheid’ moeten opvatten als ‘mate’. Tot deze groep horen uitdrukkingen als *grein(tje)*, *drup*, *druppel*, *hap*, *spoor(tje)*, *zweem*, *aasje*, *zuchtje* en *spat(je)*, evenals het al eerder genoemde, inmiddels verouderde *beet*. Opmerkelijk in de groep is het grote aantal diminutiva. Soms is de diminutievorm frequenter dan zijn basis (*greintje* is bijv. gebruikelijker dan *grein*), soms is het zelfs de enige mogelijkheid bij gebruik als minimaliseerder, zoals *zuchtje* en *aasje*.

Hoeveelheidsaanduiders worden vaak gebruikt in nominale constructies van het type *directe partitieve constructie* (zie Vos 1999 voor de term *direct partitive construction* en een uitgebreide bespreking van subtypen en hun eigenschappen) of *indirecte partitieve constructie*. Bij het eerste type gaat het om combinaties van twee nomina, zoals *een hoop/boel mensen*, bij het tweede type om constructies van twee nomina, verbonden door de partitieve prepositie *van*. Zo kiest *spoor* voor de indirecte constructie met *van N* (64% van de 101 voorkomens in ons bestand, tegenover slechts 2% directe partitieven) terwijl zijn diminutief *spoortje* een voorkeur vertoont voor de directe partitief (73% van in totaal 30 voorkomens zijn directe partitieven, tegenover 23% indirecte partitieven). Enkele voorbeelden ter illustratie:

- (48) a. Wat des te meer indruk maakte was, dat er op heel zijn wezen geen spoor van triomf te bespeuren viel¹³
 b. Zijn oogopslag was vrij en open en in zijn optreden was, hoe jong hij ook was, geen spoor van nederigheid of valse hoofsheid te bekennen.
 c. Er was echter geen spoor emotie op het gezicht van de jongere man te bekennen.
- (49) a. Hugo Walker is Studio Sport, zegt de commentator zonder een spoortje bescheidenheid.¹⁴
 b. Marjolijn Haller, een 43-jarige Leidse puzzelontwerpster, kent zelf trouwens geen spoortje angst voor de onderkruipsels.

Bij *grein* zowel als *greintje* valt een duidelijke voorkeur voor directe partitieven waar te nemen, al is die bij de diminutief duidelijk nog iets meer uitgesproken (92% direct bij *greintje* versus 76% direct bij *grein*, en 1% indirect bij *greintje* versus 10% indirect bij *grein*).

Over het algemeen geldt voor minimaliseerders dat diminutieven, voor zover in gebruik als minimaliseerder, een meer uitgesproken voorkeur hebben voor nominale partitieve constructies dan andere minimaliseerders, en met name kiezen voor directe partitieven van het *geen N₁ N₂* type. De generalisatie die in Vos (1999:50 vlgg.) wordt gemaakt, te weten dat die gevallen van *N₁* die geen meervoud toelaten, ook geen diminutievorm kennen, moet daarom onjuist zijn.

Immers, bij *grein* of *spoor* zijn meervouden pertinent uitgesloten, maar diminutieven niet:

- (50) a. *geen greinen geluk
 b. geen greintje geluk
 c. *geen sporen vreugde
 d. geen spoortje vreugde

4.7. De categorie kleine en waardeloze objecten

Kleine en waardeloze voorwerpen vormen natuurlijke eindpunten voor allerlei schalen. Soms is het onduidelijk of het kleine of het waardeloze aspect daarbij het meest van belang is. Ook hier treedt grammaticalisatie op. Niet elk zelfstandig naamwoord dat iets gerings aanduidt leent zich voor gebruik als minimaliseerder. Zo zou men kunnen denken dat *neushaar* nog sterker dan *haar* iets van geringe waarde en formaat aanduidt, maar men gebruikt dit woord niet in zinnen als *daar worden we geen neushaar minder van*. Het Zuidnederlandse woord *pijl*, dat haar of spriet betekent, wordt in het Zuiden als minimaliseerder gebruikt, maar *stoppel*, een vergelijkbaar woord, hebben we niet kunnen betrappen op analoog gebruik.

Zier is, in ouder Nederlands, een benaming voor een kleine worm. Een klein dingetje dus maar, en ook een tamelijk waardeloos beestje. Als zodanig kan *zier* dus gebruikt worden ter aanduiding van het minimum van een afmetingsschaal, maar even goed ter aanduiding van het minimum van een evaluatieve schaal. Ook de grens met de categorie van hoeveelheidsaanduiders is vaak nogal moeilijk te trekken. Is een druppel een klein ding, of eerder een bepaalde hoeveelheid van een vloeistof? We hebben weliswaar voor het laatste gekozen, maar we beseffen goed dat dit enigszins arbitrair blijft.

Ook andere grenzen zijn wel eens lastig te trekken. Is *sikkepit* nu eigenlijk een minimaliseerder omdat het iets kleins aangeeft (een geitenkeutel, om precies te zijn), of iets van geringe waarde, of is het misschien in eerste instantie een taboe-uitdrukking?

Ondanks deze afbakeningsproblemen willen we toch een poging doen om aan te geven welke de minimaliseerders zijn die iets gerings in omvang of waarde aanduiden. Tot de traditionele uitdrukkingen van deze categorie behoren van oudsher *haar*, *stro*, *biet/beet*, *lor*, *draad*, *spaan(der)*, *boon* en vele minder gebruikelijke uitdrukkingen, te veel om allemaal op te sommen, vooral ook omdat sommige slechts sporadisch voorkomen in ons materiaal. Feitelijk hoort ook *strobreed* in de combinatie *een strobreed in de weg leggen* tot deze groep, zoals we hierboven al betoogd hebben in sectie 4.2. Enkele voorbeelden ter typering van deze uitdrukkingen volgen in (51):

- (51) a. Al woont hy te Naarden, hy is daarom niet een hayr te gheruster¹⁵
 b. Maar dan baat het landt noch pachters niet een spelt
 c. Geloof het niet; `t is allemaal leugen; er is geen stip van waar aan, geen kriezel.
 d. Maar Verhaage [...] wilde volstrekt Willems pols voelen, al zei Willem ook, dat dat geen luis gaf
 e. Die hele vensterbank kan me geen lor schelen
 f. Hij wou zelfs voor dik poen z'n verklaring geen draad verandere.
 g. Maar aan de werking van de methode heeft Marx, ondanks z'n gepraat over `ondersteboven keren', geen sikkepit veranderd.
 h. Waarschijnlijk is van Jacob van Maerlants vroege stenenboek geen snipper meer bewaard.

Van de uitdrukkingen in deze categorie zijn *zier* en *haar* het meest prominent door de eeuwen heen. Vooral *haar* is daarbij steeds meer beperkt geraakt tot een aantal vaste combinaties, zoals *geen haar beter/minder*, *geen haar krenken* en *geen haar schelen*.

4.8. *Mensen*

Bij de categorie mensen kan onderscheid worden gemaakt tussen uitdrukkingen die zuiver als kwantor ingezet worden: *geen levende ziel*, *geen sterveling*, *geen mens*, *geen kip*, *geen hond* (in Vlaanderen ook: *geen kat*) en een enkele uitdrukking die tevens geringheid van omvang aanduidt: *geen muis*. Daarnaast zijn er enkele vaste uitdrukkingen die een ietwat afgezwakte versie van de kwantor geven: *geen zinnig mens*, *geen weldenkend mens*.

Hoewel al deze uitdrukkingen ook gewoon, niet negatief-polair, gebruikt kunnen worden is het verschil met het idiomatiche negatief-polaire gebruik zo duidelijk, dat die nauwelijks toelichting behoeft:

- (52) a. Ik lust geen kip. [niet-polair]
 b. Er was geen kip op straat. [negatief-polair]

In het geval van *geen mens* lijkt het misschien minder voor de hand te liggen dat we te maken hebben met negatief-polair gebruik. In ieder geval zijn de oordelen subtieler.

Bij niet-generisch indefiniet gebruik wordt *een mens* doorgaans gemeden, en vervangen door *iemand*. Daarentegen hoeft *geen mens* niet te wijken voor de pronominaal indefiniet *niemand*:

- (53) a. #Er belde zoëven een mens op.
 b. Er belde zoëven iemand op.

- (54) a. Dat weet geen mens.
b. Dat weet niemand.

Ook definitief gebruik is bijna altijd generisch:¹⁶

- (55) a. De mens is sterfelijk.
b. #De mens daar is dus ook sterfelijk.

In plaats van *die mens* of *de mens* in niet-generische zin, zeggen we *die persoon*, *de persoon in kwestie*, *diegene* etc. Alleen als de soort *mens* duidelijk gecontrasteerd wordt met andere soorten kan definitief gebruik ook buiten generische contexten acceptabel zijn:

- (56) Er waren eens een mens, een engel en een duivel. Van deze drie was de mens als enige sterfelijk.

Op grond van deze observaties kunnen we nu een onderscheid maken tussen bijv. *geen mens* (met negatief-polair gebruik van *mens*) en *geen student* (geen negatief-polaire uitdrukking):

- (57) a. Dat wist geen mens.
b. Dat wist geen student.

In het ene geval kunnen we de negatie niet weglaten zonder de acceptabiliteit van de zin schade te berokkenen, in het andere geval kunnen we dat wel:

- (58) a. #Dat wist een mens.
b. Dat wist een student.

Vergelijkbare contrasten vallen waar te nemen in de volgende zinnen:

- (59) a. Er kwam nooit een mens kijken.
b. #Er kwam vaak een mens kijken.

Vervangen we in (59) *mens* door bijvoorbeeld *student*, dan zijn beide zinnen weer even acceptabel:

- (60) a. Er kwam nooit een student kijken.
b. Er kwam vaak een student kijken.

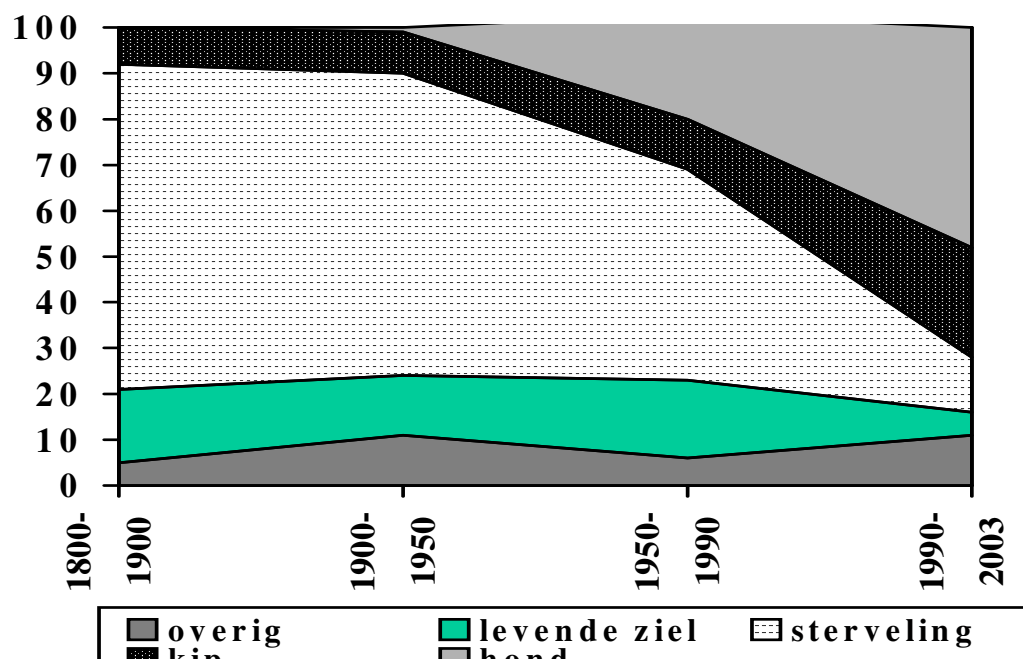
Dit alles zullen de schrijvers van het WNT op het oog hebben gehad, want in het lemma *mensch* lezen we, direct onder de mededeling dat *geen mensch* opgevat moet worden als *niemand*:

“Het enkelv. komt anders in N.-N. slechts in beperkt gebruik voor: men zegt meer man (of vrouw).”

Overigens geeft het citaat ook al aan dat de hier geschetste situatie in Vlaanderen anders ligt. Daar kan *mens* nog veel vaker optreden als een gewoon zelfstandig naamwoord.¹⁷

Van de minimaliseerders met het kenmerk [human] is *mens* veruit het meest gebruikelijk. *Levende ziel* en *sterveling* zijn geleidelijk aan het verdwijnen, terwijl de licht-pejoratieve uitdrukkingen *hond* (Vlaams *kat*) en *kip* van tamelijk recente oorsprong zijn. Het WNT behandelt ze nog niet in de desbetreffende lemmata (al geeft het wel voorbeelden bij andere ingangen), maar ze treden met steeds toenemende frequentie op vanaf het begin van de twintigste eeuw. In Figuur 4 hieronder worden die ontwikkelingen grafisch weergegeven. De beide onderste lagen representeren *sterveling* en *levende ziel*, die teruggaan van ruim 80% van alle gevallen (m.u.v. *mens*) tot amper 20%. Ook valt op dat *hond* veel sneller toeneemt in frequentie dan *kip*. Op de oorzaak van dit verschil komen we nog terug.

Figuur 4: [human] minimaliseerders (m.u.v. *mens*)

Overigens lijkt het gebruik van dierennamen op dit gebied een algemeen verschijnsel in de landen om ons heen: het Deens (cf. Jespersen 1917) gebruikt het woord voor *kat*, evenals het Frans (*pas un chat*) en het Vlaams, het Duits daarentegen heeft *Schwein*. Trouwens, ook de veel oudere uitdrukking *levende*

ziel kent tegenhangers in vele Europese talen, vgl. het Portugese *vivalma*, het Franse *âme qui vive*, het Engelse *living soul* etc.

Enkele voorbeelden uit het corpus, ter illustratie van het gebruik, worden gegeven in:

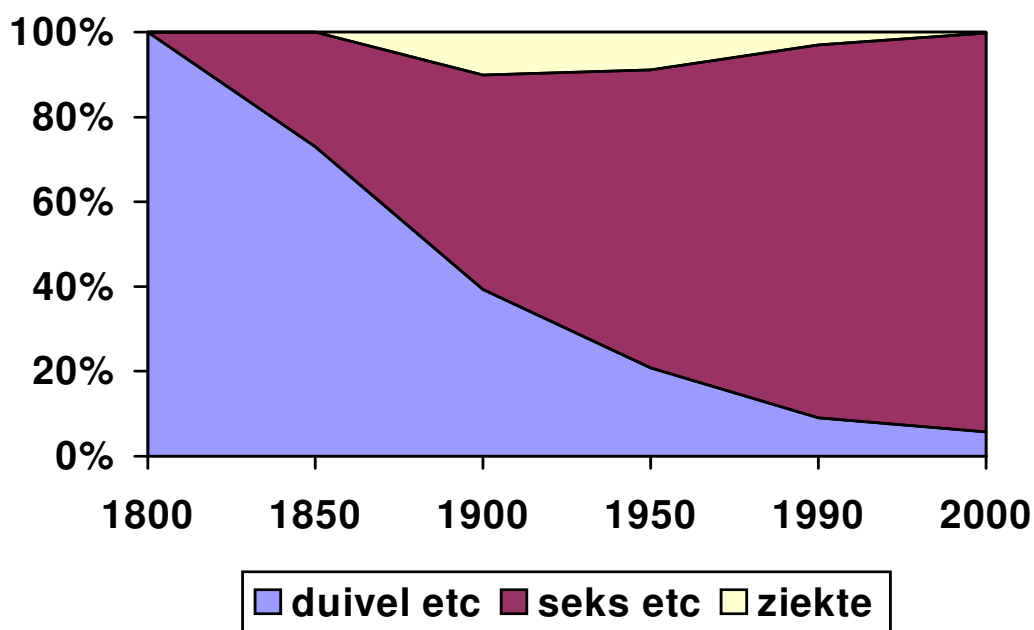
- (61) a. Ziedaar wat ik anders geen levende ziel zou bekennen.¹⁸
 b. maar anders weet 'r geen kristenziel van!
 c. Om 't half uur wachten tot de sluitbomen open gaan, wil natuurlijk geen sterveling.
 d. Dat geloofde toch zeker geen hond!
 e. In Franstalig België is er geen kat die Boon kent, dit in tegenstelling tot Hugo Claus
 f. Nu nog publiek. Tegen zevenen nog geen kip.
 g. Het speet de baas maar hij kon geen muis meer bergen.

4.9. Taboe

Wellicht het meest tot de verbeelding sprekend zijn de vele minimaliseerders met een (duidelijk of minder duidelijk) taboekarakter. Zoals we al hebben gezien, staat het gebruik van taboetermen als minimaliseerders niet op zichzelf. Dezelfde woorden laten zich vaak ook inzetten bij andere vormen van krachtig taalgebruik, zoals scheldwoorden, pejoratieve benamingen, werkwoorden van beweging en bijwoordelijke bepalingen van allerlei soort (cf. ook Postma 2001 voor een uitgebreide bespreking van zowel de notie taboeterm zelf als van het Nederlandse vocabulaire met taboekarakter).

Tot de uitdrukkingen met een taboekarakter rekenen we een grote groep termen die te maken hebben met lichamelijke functies waarover in beschaafd gezelschap werd gezwegen als voortplanting en ontlasting, verder een kleinere groep van ziekte termen, en een eveneens tamelijk kleine groep van uitdrukkingen die te maken hebben met de duivel, of met donder en bliksem.

In Figuur 5 hieronder wordt de samenstelling van de groep van taboe-minimaliseerders door de jaren heen weergegeven. Tot de categorie “duivel etc” horen uitdrukkingen als *geen duvel*, *geen drommel*, *geen donder*, *geen bliksem* etc., tot de categorie “seks etc.” alles wat met seks en ontlasting te maken heeft, e.g. *geen bal*, *geen flicker*, *geen reet*, *geen drol* en tot de categorie “ziekte” de diverse uitdrukkingen voor besmettelijke ziekten als *geen pest*, *geen pleuris*, *geen tyfus* etc. Uit de figuur wordt duidelijk dat de categorie “seks etc.” de categorie “duivel etc.” heeft verdrongen, en dat de categorie van ziekte termen nooit een grote rol heeft gespeeld in het taalgebruik. Dat zal te wijten zijn aan het feit dat de meeste ziekte termen (alleen *pest* is een uitzondering) nooit verder gekomen zijn dan de Rijnmond-regio, en dus niet typerend zijn voor het algemene taalgebruik in Nederland en Vlaanderen.

Figuur 5: 3 groepen van taboeuitdrukkingen

4.9.1. *Duivel en drommel, donder en bliksem*

De eerste van de drie groepen uit Figuur 4, die teruggaat op taboes uit religie en volksgeloof, is het oudst, voorzover dat valt na te gaan.¹⁹ Vindplaatsen gaan terug tot de tweede helft van de achttiende eeuw. Het WNT geeft als oudste vindplaats van *geen donder* het volgende zinnetje uit Mendels, *Daendels* [1795]:

(62) Jij [...] verbeelt u veel te weeten en weet geen donder

Nog iets verder terug in de tijd kunnen we het negatief-polaire gebruik van *duivel* aantonen:

(63) waar door de Deducent nu nog een sommetje gelds in handen zoude krygen, daar hy anders niet een duivel hebben zoude, en ook niet verdiende door zyn opstinaatie²⁰

Veruit het belangrijkste in deze groep zijn *donder* en *bliksem*, maar ook *duivel-duivel*, *drommel* (een synoniem voor *duivel*) en *verdommenis* komen voor als minimaliseerders:

- (64) a. ‘Daar meent hij ook geen drommel van,’ fluisterde mijn buurman, een tabakker, mij in het oor.²¹
 b. Geen donder! Niks weet jullie ervan!
 c. Wie het is gaat je geen donder aan, maar op de Heerengracht woont hij toevallig helemaal niet.
 d. Als het erop aankomt doen we toch geen bliksem.
 e. Het is een buffetjuffrouw, geloof me, geen lazer meer.²²
 f. Jij voert toch ook geen verdommenis uit!

Veel van deze uitdrukkingen komen ook voor in een groepje van adjectieven: een donderse/drommelse/duvelse/dekselse/bliksemse kwajongen.²³ Deze adjectieven worden ook als adverbia gebruikt (zie Hoeksema 2001 voor een uitgebreidere bespreking): *Dat weet je donders goed* of *Dat hadden de heren drommels goed door*. Een verwante groep van bijwoorden is *verduveld*, *verdomd*, *verrekt*, *verrot* (*het is hier verrot koud en er is verrekte weinig wat we eraan kunnen doen*) en de eufemistische varianten *verhipt*, *verdord* en *verdraaid*.

Inmiddels geheel en al verouderd is het gebruik van deze woorden in combinatie met vraagwoorden, een mogelijkheid die in het Engels nog bestaat en daar duidelijk negatief-polaire trekjes vertoont (zie Den Dikken & Giannakidou 2002 voor een uitgebreide bespreking van *who the hell*, *where the blazes*, *what the heck* en hun vele aanverwanten). In wat ouder Nederlands wemelt het echter van voorbeelden van dergelijke combinaties:

- (65) a. Wat deksel beginnen mij die meiden daar nou?²⁴
 b. Wat duivel heb ik met een missive van Kloos te maken!
 c. Waar drommel heb ik dat gezicht ook weer gezien?
 d. Wat donder wou daarvan wesen? Het is allemaal kullage!
 e. Wie hamer zou altoos opgeruimd en werkzaam zyn kunnen, als hy zich nooit eens eene afleiding bezorgde?²⁵
 f. Wat bliksem gaat jou dan aan?
 g. Maar wat zie ik, wat hagel is dat!

Opmerkelijk in het rijtje woorden in (65) is de sterke fonologische gelijkenis: het betreft telkens tweelettergrepige woorden die eindigen op schwa + sonorant. Zelfs tamelijk zeldzame items in deze groep lijken zich aan dit stramien te willen houden, zoals bijv. Focquenbrochs *wat henker!*²⁶, waarbij ditmaal de beul de rol van duivelachtige kwaaië pier speelt.

Naast de korte constructies die bestaan uit een vraagwoord en een taboe-woord, in die volgorde, is er ook een verwante langere constructie bestaande uit een vraagwoord in combinatie met *voor de X*, waarbij X opnieuw een taboe-uitdrukking uit de categorie van ‘vijandige machten’ (de term is van De Baere 1940) is. Deze uitgebreidere constructie is iets minder ouderwets, en wordt vaak aangetroffen in vertalingen uit het Engels, als tegenhanger van de in die taal nog heel gangbare *who the hell*-uitdrukkingen. Een verschil met de korte constructie

is dat het taboegedeelte niet per se samen met het vraagwoord naar voren hoeft te verschuiven, maar in het middenveld mag blijven staan, zoals een aantal van de volgende voorbeelden zullen laten zien:

- (66) a. Wie was professor Wilbur J. Birdsall voor de donder helemaal?²⁷
 b. He Pucchi, waar ga jij voor den donder naar toe?
 c. [W]ie voor de drommel heeft het over slachten?
 d. Waar komt die voor den duivel vandaan?

Overigens lijkt ook deze constructie inmiddels nogal aan slijtage onderhevig te zijn. In kranten wordt hij nog maar sporadisch aangetroffen.

Er is nog een andere groep van uitdrukkingen die zich graag ophouden in vraagwoordvragen, die eveneens een versterkend retorisch karakter hebben en veelal een religieuze achtergrond hebben.²⁸ Het betreft hier de uitdrukkingen die behoren tot de *in X-naam*-constructie, waar ditmaal niet de duivel en zijn attributen, maar diens tegenstrever God en geassocieerde positieve begrippen een centrale rol spelen: *in Godsnaam*, *in Godesnaam*, *in hemelsnaam*, *in 's hemelsnaam*, *in Jezus' naam* en het eufemistische (althans het ijdel gebruik van de naam des Allerhoogsten vermijdende) *in vredesnaam*. Hoewel beide constructies lijken te zijn voortgesproten uit aanroepen, hebben ze zich toch in verschillende richtingen ontwikkeld. Zo wordt de *in X-naam* constructie niet uitsluitend aangetroffen in vraagwoordvragen, maar ook in imperatieven, hoewel zowel *in godsnaam* cum suis, alsook *voor de drommel* et alii het meest optreden in vraagwoordvragen.²⁹

Als versterkers van negatie treden op *om de drommel*, *om de(n) donder*, *om de bliksem*, *om de duvel*, waarbij zich ditmaal aansluiten *om de dood* en zijn allittererende lange variant *om de dooie dood* en verder het nogal eigenaardige *om de weerga*, dat vermoedelijk als een verbastering van *weerlicht*³⁰ moet worden gezien:

- (67) a. Alweer een bewijs, dat die Darwin om de bliksem geen domme jongen was, dacht ik.³¹
 b. Was hij misschien gek? Om de dooie dood niet, dat voelde hij maar al te goed!
 c. Nouw zel ik je zeggen, dat onze Pater, die om de dood niet hebben wil, dat ik myn neus in den Bybel, of in joului schriften steek om dat ze gevaarlyk zyn [...] my gezeid heeft, dat ik jouw wekelyksche pampiertjes wel mogt lezen
 d. Timide is hij om de weerga niet.
 e. Maar aan den anderen kant dacht hij aan zijn chineesche nona, die ook mee was gegaan, en die hij om den drommel niet graag geheel liet varen.

Bij deze adverbiale uitdrukkingen gaat het steeds om versterkingen van *niet* of *geen*, en niet om versterkingen van n-woorden als *niemand*, *nooit*, *nergens* etc.:

- (68) a. *Ik ben daar om de drommel niemand tegengekomen.
 b. *Er was hier om de dooie dood nooit veel te beleven.
 c. *Alexandra was om de bliksem nergens bang voor.

Versterkingen van *allerminst* of *geenszins* zijn eveneens uitgesloten, wellicht omdat deze adverbia zelf al als versterkte tegenhangers van *niet* gezien kunnen worden:

- (69) a. *Het was daar om de drommel allerminst pluis.
 b. *Ik vond het om de donder geenszins in de haak.

Wel kan men, zij het uiterst sporadisch, versterkingen van *wel* tegenkomen, namelijk wanneer *wel* gebruikt is als positieve tegenhanger van *niet*. Zoals Sassen (1985) al eerder betoogde, fungeert benadrukt *wel* soms ter ontkenning van een eerder geuite of gepresupponeerde negatieve zin: *Ik kom wél* = *Het is niet zo, dat ik niet kom*. Hier volgen enkele voorbeelden met *wel*:

- (70) a. Nou dat helpt om de bliksem wel.³²
 b. [...] terwijl hij zulke bijdragen om de dooie dood wel in huis heeft

Een andere groep van adverbiale uitdrukkingen, opnieuw met een versterkend karakter, waarin taboewoorden van de *duivel*- en *donder*-groep worden ingezet, zijn *als de donder*, *als de bliksem*, *als de gesmeerde bliksem*, *als de weerga*, *als de wiedeweerga*, *als de sodemieter*. Bij deze groep doen *dood/dooie dood* en *duivel/duvel* niet mee, maar wel een seksuele taboeterm als *sodemieter*. Vermoedelijk is *bliksem* het centrale woord in deze groep, getuige zijn gebruik in *bliksemsnel*, en zijn de overige taboetermen geleidelijk aan ingezet als vervangers van dit woord, waarbij het versterkende taboekarakter belangrijker werd geacht dan de etymologische betekenis. In combinatie met een telisch predikaat drukken deze adverbia uit dat een handeling met de uiterste snelheid voltooid wordt. Bij atelische predikaten, waarbij van een voltooiing geen sprake is, kunnen *als de bliksem* etc. dan ook niet gebruikt worden:

(71)	a.	Ga als de bliksem eten.	[inchoatief: telisch]
	b.	*Eet als de bliksem.	[atelisch predikaat]
	c.	Eet als de bliksem je bord leeg.	[telisch]
	d.	*Eet als de bliksem je bord niet leeg.	[atelisch]
	e.	Ga als de bliksem zitten.	[inchoatief: telisch]
	f.	*Zit als de bliksem.	[atelisch]

Ook bij deze groep van uitdrukkingen lijken er verbanden te bestaan met Engelse taboetermen als *the hell* en *like greased lightning* die zich immers ook graag in vergelijkbare contexten laten inzetten:

- (72) a. Get the hell out of here.
b. The stallion came storming out of the barn, like greased lightning.

Overigens zijn de overeenkomsten met deze Engelse uitdrukkingen niet steeds absoluut, en vallen er ook verschillen te noteren, maar die vallen buiten het bestek van dit artikel.

Taboetermen kunnen ook optreden ter aanduiding van lichaamsdelen, met name in uitdrukkingen die met lichamelijke tuchting te maken hebben: cf. *iemand op zijn donder/sodemieter geven, op je flikker/op je lazer krijgen*, etc. Maar ze kunnen ook personen aanduiden: *een arme bliksem, arme donder, arme sodemieter, arme duvel*, vgl. ook Engels *poor devil, poor bastard*.

Verder is er het gebruik werkwoorden die bedrog aanduiden: *bedonderen, besodemieteren, belazeren, beduvelen* en de gerelateerde uitroepen *Ben je (nou helemaal) besodemieterd/belazerd/bedonderd/beduveld!*

Tenslotte kunnen we nog wijzen op een aantal werkwoorden van beweging, afgeleid van taboetermen, waartoe onder meer de volgende met het scheidbare partikel *op* behoren, maar ook hun transitieve en intransitieve tegenhangers zonder partikel (bijv. *Hij flikkerde van de trap, Flikker die boeken maar in de kofferbak*):³³

- (73) a. Donder op!
b. Sodemieter op!
c. Rot op!
d. Flikker op!
e. Duvel op!
f. Lazer op!

Opmerkelijk is hier het gebruik van *rot*, dat niet als minimaliseerder optreedt, en ook niet in de adverbiale constructies die boven vermeld zijn, maar wel als pejoratief prefix een belangrijke rol speelt in het meer affectief geladen deel van het Nederlandse lexicon. Ook in sommige minimaliseerders komt het voor als een bijvoeglijke bepaling: *een rotte mispel, een rotte frank*.³⁴ We zullen in het vervolg nog meer verbanden zien tussen pejoratieve prefixen en taboeterm-constructies.

Samengevat: het Nederlands kent een groep taboeminimaliseerders van religieuze of zo men wil bijgelovige herkomst. Deze uitdrukkingen vormen ook, in enigszins wisselende groepen, de kern van een aantal idiomatische uitdrukkingen met een versterkend karakter. Soms treden daar ook taboetermen van seksuele aard toe, een teken dat de preciese herkomst van een taboeterm er vaak minder toe doet dan zijn connotatie van krachtterm.

4.9.2. *Obscene taboetermen*

*Steek de sodemietermoord, bî-jelie besodeflickerd,
ga jelie sich buite afrosse, maar hier niet...afgelazerd tuig*
Is. Querido, *Levensgang*, 167

Aan het einde van de negentiende eeuw komen taboetermen van seksuele herkomst op.³⁵ Het is verleidelijk om de opmars van deze uitdrukkingen in verband te brengen met de Victoriaanse moraal, die een veel sterker taboe legde op alles wat met de voortplanting en de daarvoor benodigde lichaamsdelen te maken had dan voorgaande en latere tijdperken. Veel vroege voorkomens zijn aan te treffen in naturalistische romans, zoals Herman Heijermans' onder de toonbank verkochte *Kamertjeszonde*, de in Amsterdam spelende boeken van Is. Querido, of de ten onrechte geheel in vergetelheid geraakte werken van L.H.A. Drabbe, uit de periode 1890-1910. In deze boeken vinden we zowel de klassieke indefiniëte minimaliseerders met taboekarakter, zoals *geen flicker*, maar ook definiëte uitdrukkingen als *de ballen* en *de kloten*:

- (74) a. Van zo'n partijtrekken snap ik de klote.³⁶
 b. u weet weer de balle van seadleaf coupures
 c. je bent jong en onervaren, je paait je met 'n mooi uniform, hoog in de lucht zie je de sterren zweven, je laat je opwarmen door Piet, Jan en Klaas, omdat je 'r zelf de kloten van weet en zo toegerust wandel je als joggie van zestien jaar naar Kampen
 d. Ogg leg niet te zeurkouze, je weet 'r de kloote van!

Deze uitdrukkingen benodigen geen voorkomen van *niet* of *geen* om negatieve kracht uit te drukken, al zijn combinaties met *niet* zeker niet uitgesloten:

- (75) a. Een dergelijk lulwoord als verloven is voor mij inderdaad het bewijs dat je er de ballen niet van begrijpt.³⁷
 b. Of ze lullen de hele avond, of der is een film waar ik de ballen niet van begrijp, niet?

De aanwezigheid van negatie maakt voor de betekenis van de zin in het geheel niet uit. In dit opzicht zien we een overeenkomst met sommige Engelse taboetermen zoals *dick* of *shit*, die eveneens met en zonder negatie kunnen voorkomen, zonder dat er tevens sprake is van een verschil in betekenis (vergelijk hiervoor bijv. Horn 2001).³⁸

- (76) a. This guy knows dick about motorcycles.
 = b. This guy doesn't know dick about motorcycles.
 = c. This guy doesn't know anything about motorcycles.

- (77) a. He told you shit.
 = b. He didn't tell you shit.
 = c. He didn't tell you anything.

We hebben hier te maken met uitdrukkingen die twee stadia van de Jespersen-cyclus aan het doorlopen zijn (cf. Jespersen 1917, Horn 1989, Postma 2002). Zoals gebruikelijk bij taalverandering, volgen stadia in een ontwikkelingsgang elkaar niet netjes op in de tijd, maar dient een nieuwe fase zich vaak al aan bij een deel van de taalgemeenschap op het moment dat een ander deel van die gemeenschap zich nog maar net heeft gewend aan de vorige fase. Overigens kunnen we aan de hand van de bovenstaande gegevens concluderen dat de Jespersen-cyclus niet een lexicon-brede verandering is die alle negatief-polaire uitdrukkingen in zijn ijzeren greep houdt, maar een opportunistische verandering die te werk gaat op individuele basis: terwijl *de ballen*, *de kloten* en ook *dick of shit* als negatief-polaire uitdrukkingen maar ook als negatieve kwantoren kunnen optreden, geldt dat niet voor *een bal*, *een zak* of *een woord*, *een knip voor de neus*, en in het Engels bijv. zeker ook niet voor *any* of *a word*, die altijd de aanwezigheid van een overt negatief element verlangen om een negatieve betekenis te kunnen uitdrukken.

Tot de eerste seksuele taboetermen behoren *sodemieter*, *flikker* en *bal*. Ook populair in het begin van de twintigste eeuw was *mieter*, waarover het WNT het volgende meldt:

MIETER (II), znw., een zeer plat woord, verkort uit *sodemieter*, en evenals *donder*, *bliksem* enz. gebruikt ter aanduiding van iemands persoon („iemand op zijn donder, op zijn *mieter* geven”): zie STOETT n°. 1865. Vandaar ook: „loop na de *mieter*”; en „iemand er uit *mieteren*”, hem er uit smijten; „een *mietersch* werk” enz.; zeer bekend is ook *een hooge mieter*, een hoog personage.

Mieter heeft in tegenstelling tot de andere taboetermen ook voorkomens die veel ouder zijn dan de negentiende eeuw, maar die gaan terug op een ander gebruik, door het WNT aangegeven als *Mieter (I)*:

MIETER (I), znw., in de uitdrukking *geen mieter*, volstrekt niets, waarin *mieter* (*mijter*) synoniem is van *mijt*, waarschijnlijk in den zin van (een klein) muntstuk: zie STOETT n°. 1312, waar verschillende Noordnederlandsche idiotica worden aangehaald; ook bekend in Zuid-Nederland. Deze uitdrukkingen klinken nu zeer plat, doordat men er bij denkt aan *Mieter (II)*. || Ik geef er geene' mieter om, CORN.-VERVL.

Het adjectief *mieters* was tot circa 1965 populaire omgangstaal, net als *donders*, *bliksems*, *deksels* etc., maar is nog sneller dan deze laatstgenoemde woorden verdwenen uit het taalgebruik. Heel frappant is het royale gebruik ervan in J.J. Voskuils roman *Bij nader inzien* (1963) waarin de studententaal van de late jaren

veertig en vroege jaren vijftig wordt weergegeven. In diens latere epos *Het Bureau* komen nog sporen voor van dit eens uiterst populaire woordje, maar uitsluitend bij oudere personages zoals de protagonist Maarten Koning en zijn vrouw Nicolien.

Een eufemistische taboeterm is *laars*, dat zeer waarschijnlijk staat voor *aars* (volgens Endt 1972 geldt dit ook voor de uitdrukking *aan zijn laars lappen*, een allittererende vermomming van *aan zijn aars lappen*):

- (78) a. Ik wil jullie weer bij mij hebben en mijn land vrij: de rest kan mij geen laars schelen.³⁹
 b. Aan het tafeltje naast hem praatten twee mannen en een meisje over dingen waar hij tot zijn ongenoegen geen laars van begreep.
 c. "Kip" snapte er geen laars van, maar stemde toe.

Vermoedelijk ook een eufemisme is *fluit*, dat immers vaak gebruik wordt ter aanduiding van het mannelijk lid, al mag men vermoeden dat menig oud dametje die zegt dat iets haar 'geen fluit' of 'geen bal' interesseert, zich daar niet pijnlijk van bewust is. Over het algemeen zijn die termen waarbij de taboebetekenis in het algemeen een bijbetekenis is, en niet voorop staat in het gebruik, netter dan die waarbij de taboebetekenis de meest gebruikte is, en dominant aanwezig is in het bewustzijn. Zo zal men in beschaafd gezelschap eerder *geen bal* dan *geen kloot* zeggen, eerder *geen barst* dan *geen kut* of *geen reet*.

Duidelijk eufemistisch zijn ook dummy-minimaliseerders, waarbij niet een echt taboewoord wordt gebruikt, maar een plaatsvervanger zoals het *whatchamacallit*-woord *dinges*:⁴⁰

- (79) Onder de vele belangrijke zaken, die hij met Annebet te bespreken had, en die ons geen dingjes aangaan, was er een kleinigheidje, dat toch eigenlijk ook wel van enige importantie was⁴¹

Annette Hoeksema, (tiener-)dochter van de auteur, gebruikt een andere dummy: het op hoge toon uitspreken van het woord *piep*, ter navolging van Amerikaanse programma's als de Jerry Springer Show e.d. waar obscene taal en vloekwoorden worden weggepiept: dat kan me echt geen *piep* schelen. Op het Internet ziet men ook typografische vormen als *I don't really give a f*ck*, *Dat gaat je geen ene ***** aan*, e.d.

De Nederlandse taboetermen zijn voortdurend in beweging. Zo was *barst* populair in de jaren 1960 en 1970, maar wordt het nu snel verdrongen door nieuwere termen als *fuck* (of zijn vernederlandste variant *fok*), *ruk*, *drol*, *reet*, *kont* en *hol*. *Mieter* was al eerder uit de gratie geraakt. Andere uitdrukkingen blijven heel stabiel, zoals *flikker*.

Kut geniet eerst sinds heel kort enige populariteit als minimaliseerder (zie de voorbeelden hieronder), hoewel het als pejoratief prefix al langer, en zeker ook veel algemener, in gebruik is.

- (80) a. Ten tweede gaat dat je geen kut aan.⁴²
 b. is die speed bij jou nog beter geworden, ik merk er geen kut van (speed vd kabelmodem).

Ook als uitroep van frustratie is het geliefd. Waar de anaal-gefixeerde buurvölkeren doorgaans *Shit!*, *Merde!* of *Scheisse!* roepen, kiest de Nederlander niet voor *Poep!*, *Kak!* of *Stront!* maar voor *Kut!* (zie Van Sterkenburg 2001 voor een veel uitgebreider overzicht van Nederlandse verwensingen). Wel valt op dat *Shit!* inmiddels ook in Nederland gangbaar geworden is. Verder is het ook als denigrerend predikaat bijzonder gangbaar geworden: *Dat was zwaar kut*. Ook in dit gebruik zien we overeenkomsten met enkele andere taboetermen: *Dat was knap klote!* – of *Dat was flink shit*. Het lijkt erop, dat alleen die termen die ook in pejoratieve samenstellingen gebruikt worden dit predikatieve gebruik kennen, zodat het vermoeden voor de hand ligt dat het predikatieve gebruik via het pejoratieve gebruik is ontstaan.⁴³

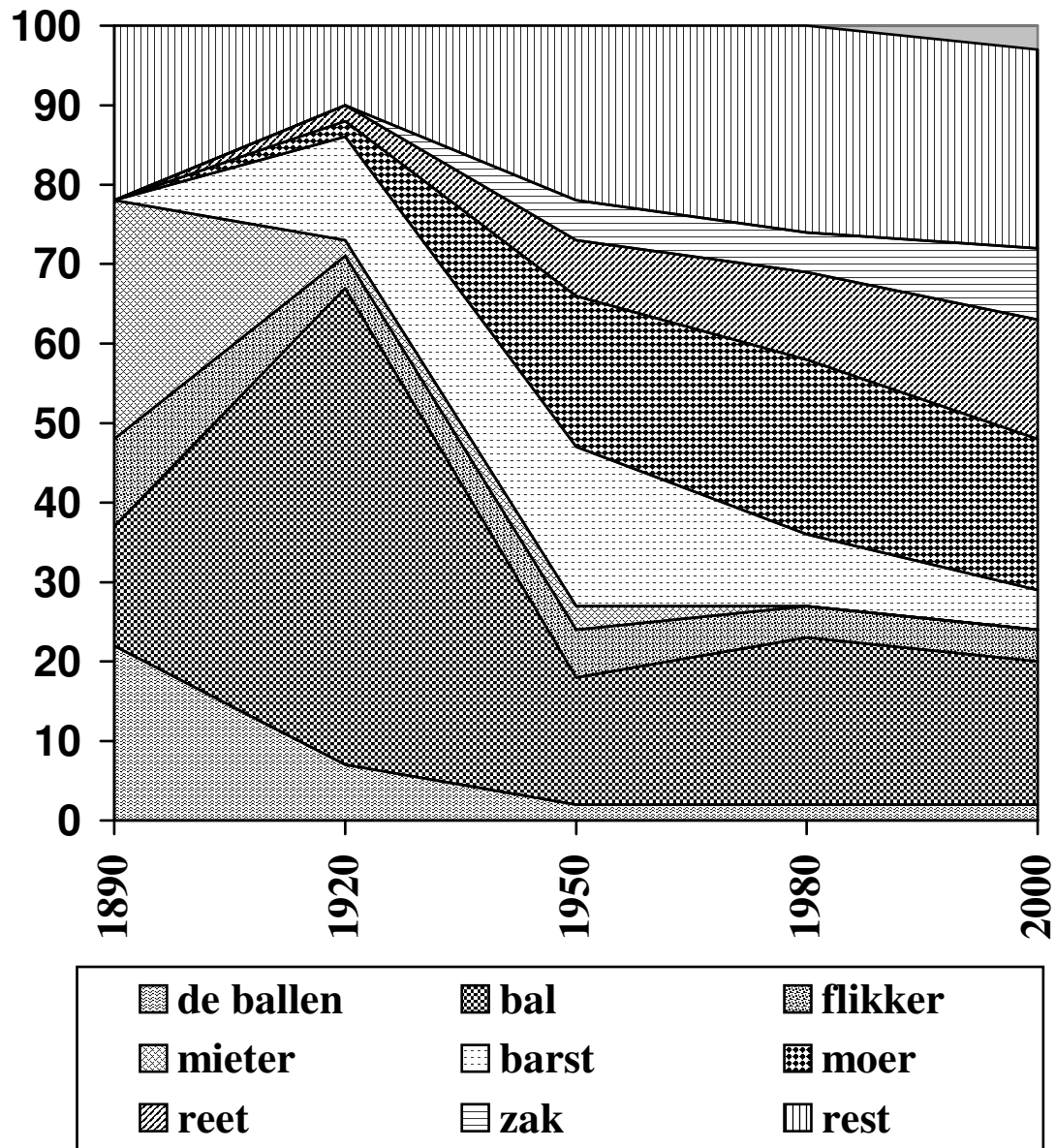
Het woord *reet* geniet op het ogenblik niet alleen een toenemende populariteit als minimaliseerder, maar is gelijktijdig in opkomst als versterker in elatieve samenstellingen als *retegaaf* en *retecool*. Dit past in het beeld van taboetermen dat hierboven is geschetst: ze worden op zeer diverse terreinen in de affectief-geladen delen van de woordenschat ingezet om persoonlijke evaluaties kracht bij te zetten. Ze zijn daarbij zeker niet beperkt tot minimaliseerder-constructies. We zullen later nog iets dergelijks zien bij pejoratieve samenstellingen op basis van taboetermen die teruggaan op ziektenamen.

Voor een (enigszins preliminair, wegens een algehele schaarste aan gegevens voor de eerste helft van de twintigste eeuw) overzicht van de lexicale ontwikkelingen op dit terrein, zie Figuur 6 hieronder. Zoals steeds, is ook hier het aandeel van elke uitdrukking als percentage weergegeven. De volgorde van de verschillende lagen in het diagram is het omgekeerde van de volgorde van de uitdrukkingen in de legenda. Dus de onderste laag correspondeert met *de ballen*, en de bovenste met de restcategorie. De meeste uitdrukkingen zitten in die restcategorie, omdat ze nu eenmaal niet erg frequent zijn, en teveel uitdrukkingen het diagram nog onoverzichtelijker zouden maken dan het nu al is. Elke periode wordt aangeduid met het beginjaar, dus ‘1890’ staat voor de periode 1890-1919, 1920 voor de periode 1920-1949 enz.

Voor een meer gedetailleerd overzicht van de onderliggende corpusgegevens verwijs ik naar Tabel 4 hieronder. In deze tabel is overigens geen onderscheid gemaakt tussen voorkomens met en voorkomens zonder *ene* (cf. sectie 3.3.).

Opmerkelijk is dat *bal*, voor 1950 de meest gebruikelijke taboeterm, in de periode 1950-1980 sterk terugtreedt, om zich vervolgens enigszins te herstellen. Men zou kunnen vermoeden dat hier de opkomst van *barst*, dat qua vorm lijkt op *bal* en een kortstondige maar hevige populariteit genoot, hiervan de oorzaak is.

Na het teruglopen van het gebruik van *barst* zien we in ieder geval enig herstel bij *bal*.

Figuur 6

Tabel 4: Obscene taboe-minimaliseerders in het corpus

	1890		1920		1950		1980		2000	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
ballen							18		6	
bal							135		77	
barst							100		20	
drol							9		13	
flikker							43		16	
fluit							72		19	
fuck							49		14	
hol							19		10	
kloot							4		5	
kont							3		3	
kut							7		6	
laars							3		-	
mallemoer							29		5	
mieter							6		1	
moer							249		83	
reet							126		64	
ruk							17		17	
sodemieter							14		7	
zak							53		37	

4.9.3. Ziektenamen als taboetermen

Aanduidingen van ernstige, vaak besmettelijke ziektes worden sinds jaar en dag gebruikt in verwensingen als *Krijg de klere!* of *Krijg de vinkentering!* (cf. Van Sterkenburg 2001). Tegenwoordig zijn ze meer in zwang dan verwensingen met een religieuze achtergrond zoals *De duivel hale je!* Of *Loop naar de hel!*

Een deel van de ziektenamen die optreden in verwensingen wordt ook gebruikt als pejoratief prefixoïde. Zo kan men een vrouw aanduiden als *teringwif* of *tyfushoer*, een auto als een *klerekar*, muziek als *pleuris-*, *tering-*, *pokken-* of *tyfusherrie* en een man als een *pestvent*, geheel analoog aan andere pejoratieve samenstellingen met veelal duidelijk taboekarakter, zoals *klotewif*, *kutauto*, *takkeherrie* en *klootzak*. Voor zover ik heb kunnen nagaan, dateren pejoratieve uitdrukkingen op basis van ziektenamen, evenals die op basis van seksuele taboetermen, van het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, met andere woorden precies de periode waarin ook het gebruik van ziektenamen als minimaliseerder voor het eerst geattesteerd is. Het lijkt er dan ook op dat beide gebruiksmogelijkheden niet geheel los van elkaar moeten worden gezien. In ieder geval krijgen taboetermen, naast een versterkend, ook heel gemakkelijk een geringschattend of pejoratief karakter. Denk maar aan het Engelse *damned*, dan naast een versterkende functie (*I couldn't see a damned*

thing = ik kon helemaal niets zien), ook een pejoratief gebruik kent: *that damn car has got to go*. Hetzelfde geldt voor *fucking*, *frigging*, *bloody*, *bleeding* etc.

Enkele vroege voorbeelden van dergelijke pejoratieve combinaties zijn:

- (81) a. je weet wel, waar ze in derlui christeleke beschaving vrouwe en kindere as dolle beeste hebbe kapot gemaakt, de strontstinkende rotsodemierhonde, ook al in naam van God de Vader
 b. En ik kan 't ze geen eens kwalijk nemen...wat kan mij eigenlijk die hele pestbende schelen...
 c. Ik word nog steeds thuisgehouden door dit pestweer!
 d. Die peststad is niets voor ons Rotterdammers.⁴⁴

Met name *pest* lijkt in die vroege periode bij uitstek geliefd als pejoratief prefix.

Uiteraard wil ik niet suggereren dat pejoratieve prefixen allemaal lexicaal identiek met minimaliseerders zijn. Er zijn ook prefixen die geen gebruik als minimaliseerder kennen, zoals *rot-*, *plee-*, *etter-* e.d. Wel zijn er enkele gevallen van minimaliseerders met toegevoegde pejoratieve prefixen of dito adjectieven, zoals *een rooie rotcent*, *een rotte frank*, *een rotmoer*:

- (82) De leeftijd van de dames gaat je geen rotmoer aan.⁴⁵

Net als de seksuele taboetermen worden ook de ziektenamen gebruikt als minimaliseerder, met name *pest*. De overige uitdrukkingen als *pleuris*, *tyfus*, *pokken*, *kanker* kennen dit gebruik alleen in Rotterdam en omgeving. We zagen al een voorbeeld in (12) hierboven van het taalgebruik van de Feyenoord Fanatics. Andere voorbeelden volgen in (83):

- (83) a. De jonge snapt er geen pleuris van⁴⁶
 b. De oubazen van de VPRO begrepen er in ieder geval geen tering van
 c. Het eerste wat trouwens opviel toen we in Heerenveen kwamen was dat er geen ene tyfus te beleven was.
 d. Dat interesseert je echt geen kanker hè?

4.10 Overige minimaliseerders

Tot geen van de bovengenoemde groepen behoren onder meer een aantal uitdrukkingen die snelle, heftige bewegingen aanduiden, zoals *klap*, *slag*, *stap* en *steek*, maar ook het 17e eeuwse *brui* (=klap), het Vlaamse *klop* (variant van *klap*), het moderne *ruk*, dat we hierboven bij de taboetermen hebben gerangschikt, maar dat ook met deze groep veel gemeen heeft, en ook *snars*, althans als we mogen afgaan op het WNT, dat als grondbetekenis *slok*, *teug* geeft, en opmerkt dat het vooral voorkomt in de verbinding *met een snars* = *met een snelle beweging*, in

een ommezien. Daaruit heeft zich vervolgens naar alle waarschijnlijkheid het huidige, strikt negatief-polaire gebruik ontwikkeld (geattesteerd vanaf de 18^e eeuw). Enkele gebruiksvoorbeelden volgen in (84):

- (84) a. Het helpt je toch geen brui.⁴⁷
 b. Die hele brief interesseert me geen klap!
 c. Je slaapt tot twee uur na de noen
 Je doet geen klop, je hebt geen fatsoen.
 d. Alle bossen en elke spijker waren het eigendom van de een of
 andere uitbouter, die nooit een slag uitvoerde
 e. Welaan: diezelfde gelaatsuitdrukking komt ook bij de beulsknecht
 en gevilde misdadigers uit die tijd voor en blijkt dus een stijl-
 verschijnsel, dat met de 'beatigheid' van de madonna geen snars te
 maken heeft!
 f. Toen konden de paarden geen stap meer verzetten.
 g. Heil, heil zij den asketen
 Die van partijdwang, enzovoort
 Geen steek meer willen weten

Bij *steek* lijkt overigens een dubbele herkomst te bestaan: naast de betekenis van snelle beweging met een scherp voorwerp, lijkt ook de betekenis van *steek* = Eng. *stitch* een rol te spelen in combinaties met het werkwoord *zien*: *ik zie geen steek meer*. In die betekenis hoort *steek* tot de groep van kleine en waardeloze voorwerpen.

Een andere groep van termen die hier genoemd dienen te worden vormen de aanduidingen van lichaamsdelen, zoals *mond*, *voet*, *hand*, *vinger*, *poot*, etc., die vaak negatief-polaire uitdrukkingen vormen in samenhang met een predikaat, zoals *een vinger uitsteken*, *een hand voor ogen zien*, *een hand uitsteken*, *een poot uitsteken*, *een poot hebben om op te staan*, *een oog dichtdoen*, *een mond open doen*. Net als gewone minimaliseerders kunnen deze uitdrukkingen gemakkelijk gecombineerd worden met *ook maar* (cf. Rullmann en Hoeksema 1997), vgl. *niemand stak ook maar een vinger uit*, *geen van hen heeft ook maar een oog dichtgedaan*, *nooit deed hij ook maar een mond open*. Vaak lijken de nominale elementen niet zelf iets minimaals aan te duiden, maar in combinatie met het predikaat een minimale handeling. Zo is een mond niet op voorhand een minimaal object, maar *een mond opendoen* fungeert als een minimale spreekhandeling. Immers, het openen van de mond is een voorwaarde voor het spreken, zodat wanneer iemand geen mond opendoet, men mag concluderen dat hij in het geheel niet spreekt (buikspreekers daargelaten). Op vergelijkbare wijze staat *een oog dichtdoen* voor minimale nachtrust, *een poot hebben om op te staan* voor minimale ondersteuning, etc.

Een uitdrukking van recente herkomst, die ik vooralsnog in het geheel niet begrijp, is *een hout*, dat pas vanaf de jaren 1990 is geattesteerd.

- (85) a. Van de argumentatie die de gemeente gebruikt deugt volgens de bewoners geen hout.⁴⁸
 b. Volgens Wielenga geven ze aan dat van het beeld van de Nederlander die het bloed van de Duitser wel kan drinken geen hout klopt.
 c. Ik kan er vast geen hout van.
 d. Als je geen filosofie hebt gestudeerd, snap je geen hout van wat hij schrijft.

4. Distributionele eigenschappen van minimaliseerders

4.1. *Transparente en opake combinaties*

De distributie van minimaliseerders wordt ten dele (maar ook niet meer dan dat) bepaald door lexicaal-semantiche factoren. Zo laten de minimale tijdsduuraanduiders *moment*, *ogenblik* en *seconde* zich met precies dezelfde predikaten combineren tot combinaties die een hoog stereotypisch gehalte hebben, zoals *iemand geen moment/ogenblik/seconde uit het oog verliezen*, *geen moment/etc. te verliezen hebben*, *geen moment/etc. aarzelen* e.d. De meest frequente combinaties in mijn corpus van voorkomens (met op het moment in totaal 2831 temporele minimaliseerders) zijn aangegeven in Tabel 5. Overigens: deze meest frequente combinaties nemen hooguit een derde van alle voorkomens voor hun rekening. Daarnaast zijn er ook vele voorkomens die niet stereotiep te noemen zijn.

Tabel 5: Predikaten in collocaties met *geen moment/geen ogenblik/geen seconde*

Predikaat	N	%
aarzelen	185	6,5
denken aan	231	8,2
twijfelen	218	7,7
uit het oog verliezen	83	2,9
(zich) vervelen	55	1,9
zich bedenken	59	2,1
totaal	831	29,3

Opvallend zijn de grote semantische overeenkomsten tussen de betrokken predikaten: *aarzelen*, *twijfelen*, *zich bedenken* zijn vrijwel synoniem (afgezien van enkele verschillen in argumentstructuur). Ook bij *uit het oog verliezen* zien we synoniemen opduiken met enige regelmatigheid, zoals *alleen laten* of *van zijn zijde wijken*.

Kijken we naar minimaliseerders die een iets langere tijdsspanne aanduiden, dan veranderen de voorkeuren voor bepaalde predikaten. Zo klinkt *hij*

aarzelde geen dag nogal mal, evenals *hij verloor haar geen week uit het oog*. Daar staat tegenover dat andere combinaties nu prominenter worden: *er ging geen week voorbij zonder een bomaanslag* of *ik houd het hier geen dag langer uit*.

Over het algemeen zijn de combinaties met temporele en ruimtelijke minimaliseerders semantisch transparant. Taboewoorden kunnen niet worden gesubstitueerd voor dergelijke minimaliseerders:

- (86) a. *Albert aarzelde geen moer.
 b. *Ben week geen sodemieter van haar zijde.
 c. *Cecile bedacht zich geen zak.
 d. *Daan ging geen reet opzij.

Ook voor uitdrukkingen die weliswaar ondoorzichtig, maar geen uitgesproken taboekarakter hebben, lijkt iets dergelijks op te gaan:

- (87) a. *Evert twijfelde geen snars.
 b. *Frits verloor ons geen klap uit het oog.

Anders ligt dit bij combinaties met termen voor minimale eenheden van taal, zoals *woord* of *syllabe*. Dergelijke termen laten zich, uiteraard, het best combineren met predicaten die een communicatieve handeling of een mentale activiteit aanduiden, zoals *zeggen*, *verstaan*, *begrijpen*, *op papier zetten*. Hier echter doet zich wel de mogelijkheid voor om transparante minimaliseerders te vervangen door opake taboetermen:

- (88) a. Anton zei geen woord = Anton zei geen flikker
 b. Bertha snapte er geen woord van = Bertha snapte er geen zak van
 c. Charlie heeft nog geen syllabe op papier gezet =
 Charlie heeft nog geen barst op papier gezet

De verschillen in acceptabiliteit tussen (86-87) en (88) corresponderen met het onderscheid tussen adjuncten en argumenten. De predicaten in (86) en (87) verlangen een adjunct, terwijl die in (88) een (gesubcategoriseerd) argument verlangen. Dit suggereert de volgende descriptieve generalisatie:

- (89) *Adjunct generalisatie*

Semantisch ondoorzichtige minimaliseerders kunnen niet als adjunct gebruikt worden

Wel kunnen ondoorzichtige minimaliseerders gebruikt worden als lijdend voorwerp, onderwerp, en soms als (verplichte) maataanduiders. Vergelijk bijv. de volgende zinnen:

- (90) a. Die boeken zijn geen cent waard.
 b. Die boeken zijn geen bal waard.
 c. Daar werden we geen cent wijzer van.
 d. Daar werden we geen klap wijzer van.

Een andere generalisatie die we kunnen maken, en die ongetwijfeld gerelateerd is aan (89), is de volgende:

(91) *Opaciteitsgeneralisatie*

Semantisch ondoorzichtige minimaliseerders kunnen alleen met predikaten combineren die ook met *niets* combineren.

Vergelijk hiertoe de zinnen in (92) met die in (93):

- (92) a. Die boeken zijn niets waard.
 b. Daar werden we niets wijzer van.
- (93) a. *Albert aarzelde niets.
 b. *Ben week niets van haar zijde.
 c. *Cecile bedacht zich niets.
 d. *Daan ging niets opzij.⁴⁹

De vraag is nu, welke van beide generalisaties meer essentieel is. Kijken we naar de distributie van taboe- en andere opake termen, dan wint de Opaciteitsgeneralisatie het duidelijk van de Adjunct-generalisatie. Vergelijk hiertoe de volgende zinnen:

- (94) a. Dat interesseert me zeer.
 b. Dat interesseert me geen bal.
 c. Dat interesseert me niets.
- (95) a. Je lijkt erg op je vader.
 b. Je lijkt geen snars op je vader.
 c. Je lijkt niets op je vader.
- (96) a. We voelen erg voor een herkeuring.
 b. We voelen geen moer voor een herkeuring.
 c. We voelen niets voor een herkeuring.

Gezien deze en dergelijke voorbeelden, lijkt het uitgesloten om de Adjunct-generalisatie in zijn algemeenheid te handhaven. De Opaciteitsgeneralisatie daarentegen blijft overeind. De conclusie zal dan moeten zijn, dat *niets* en zijn

idiomatische tegenhangers *geen bal*, *geen klap*, *geen snars* etc. zich wel laten inzetten als adjuncten, maar niet als temporele of ruimtelijke bepalingen.

4.2. Collocatiegedrag bij opake minimaliseerders

4.2.1. Semantische specialisatie bij enkele uitdrukkingen

Zoals ik al in enkele eerder publicaties heb betoogd (Hoeksema 1998, 2001, 2003), kunnen opake minimaliseerders soms opmerkelijk duidelijke voorkeuren laten zien voor semantische kenmerken van de context—voorkeuren overigens die vaak niet op enigerlei wijze direct zijn te herleiden tot hun etymologische betekenis. Ik zal betogen dat de voorkeuren van minimaliseerders semantische klassen betreffen die ook elders in de grammatica een rol spelen, zoals bij de selectie-eigenschappen van adverbia.

Zo vertonen *snars* en *zier*, twee woorden die aan het begin van de 20ste eeuw op een nogal vergelijkbare manier werden gebruikt, op het ogenblik een duidelijke differentiatie in geheel verschillende richtingen. Terwijl *snars* meer en meer geassocieerd wordt met cognitieve predikaten zoals *geloven*, *begrijpen*, *snappen*, etc., toont *zier* in de corpusgegevens juist een steeds sterkere collocatie-relatie met uitdrukkingen van onverschilligheid zoals *kunnen schelen*, *uitmaken*, *interesseren*, *zich aantrekken van*, *geven om*. In tabellen 6 en 7 worden deze ontwikkelingen getoond voor *snars* en *zier*, respectievelijk.⁵⁰

Tabel 6: SNARS

PERIODE	N	% COGNITIE	% ONVERSCHILLIGHEID	% OVERIG
1900-1950	38	40	27	33
1950-1990	93	57	24	19
1990-2003	182	63	18	19

Tabel 7: ZIER

PERIODE	N	% COGNITIE	% ONVERSCHILLIGHEID	% OVERIG
1700-1900	63	8	28	64
1900-1950	80	6	44	50
1950-1990	81	6	67	27
1990-2003	110	4	80	16

De categorie van cognitiepredikaten treedt ook naar voren bij diverse adverbia. In Hoeksema (2001) heb ik in dit verband al gewezen op de groep van werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen die zich laten combineren met *donders goed*: *weten*, *begrijpen*, *beseffen*, *in de gaten hebben* etc., en hun Engelse tegenhangers die zich verbinden met de uitdrukking *full well*: *know*, *understand*, *realize*, *expect*, *suspect*. Met niet-cognitieve predikaten laat *full well*

zich niet verenigen: **I like her full well; *She kissed me full well; *The sun shines full well* versus *I know it full well; He realized full well how she adored him*. Hieraan kunnen we nu toevoegen het partikel *best* dat zich onder meer laat combineren met modale hulpwerkwoorden (*je mag best mee; ik kan een hulpje best gebruiken; ik wou best een kopje koffie met je drinken*) en met predikaten en daarvan afgeleide adverbia (*het was best leuk bij jullie; Rotterdam is best ver; ze danst best aardig*), maar daarnaast ook, en in oudere taalfasen (voor 1940) zelfs vooral, met cognitieve predikaten. Vgl. de zinnen hieronder:

- (97) a. Ik begrijp best dat je wilt gaan.
 b. Je weet best dat zoiets hier niet kan.
 c. We hadden best in de gaten dat we ongelegen kwamen.
 d. Dat snappen jullie best.
- (98) a. *Ze schreef best dat we welkom waren.
 b. *Hij zei best dat het aanvaardbaar was.
 c. *Men danste best rond de meiboom.
 d. *De heren ontkenden het best.

Bij de uitdrukkingen *spat* en *steek* daarentegen zien we een ander soort van specialisatie. Beide uitdrukkingen worden het meest gebruikt in combinatie met comparatieven of predikaten die veranderingen uitdrukken. Uiteraard zijn beide soorten van predikaten nauw verwant. Kamp (1980) wees er al op dat als we het begrip tijd toevoegen aan een comparatief, een veranderingspredikaat ontstaat: *groter* is een comparatief, maar *groter worden* is een verandering, evenals *vergroten*, *uitbreiden*, *vooruitgaan*, *verbeteren*, *verminderen*, *verlengen*, etc., allemaal werkwoorden waarin een comparatieve betekenis besloten ligt. Klein (1998) heeft al laten zien dat werkwoorden van verandering en comparatieven een semantische klasse vormen op het gebied van selectie-restricties, zoals moge blijken uit het feit dat sommige bijwoorden uitsluitend met leden van die klasse te combineren zijn, zoals *een stuk*.⁵¹

- (99) een stuk groter
 een stuk sneller
 *een stuk groot
 *een stuk snel
 een stuk vooruitgaan
 een stuk veranderen
 een stuk versnellen
 *een stuk werken
 *een stuk haten

De ontwikkelingen bij *spat* en *steek* worden getoond in tabellen 8 en 9 hieronder. Voor deze twee uitdrukkingen is het de moeite waard om nog enkele extra kate-

gorieën te onderscheiden: comparatieven en nomina, en werkwoordelijke predikaten die verandering uitdrukken, en in het gezien van *steek* ook het werkwoord *zien*. Bij *spat* zien we het ontstaan van een hoogfrequente vaste verbinding: *geen spat veranderd*, bij *steek* een meer evenwichtige distributie over comparatieven en werkwoorden van verandering.

Tabel 8: SPAT

PERIODE	N	% COGN	% ON-VERSCH	% COMPAR	% VER-ANDER	% NO-MINA	% OVERIG
1900-1950	12	16	8	33	8	17	16
1950-1990	41	6	7	24	4	17	42
1990-2003	102	3	5	12	43	19	18

Tabel 9: STEEK

PERIODE	N	% COGN	% ON-VERSCH	% COMPAR	% VER-ANDER	% ZIEN	% OVERIG
1900-1950	64	37	33	6	2	2	20
1950-1990	92	22	25	22	5	10	16
1990-2003	138	2	5	42	26	8	17

De ontwikkelingen bij *snars*, *zien*, *spat* en *steek* doen zich niet voor bij alle minimaliseerders. Het is met andere woorden niet zo, dat alle uitdrukkingen een geleidelijke tendens tot semantische specialisatie laten zien, al is het natuurlijk voor sommige uitdrukkingen nog te kort dag om überhaupt iets te kunnen zeggen over veranderingen in het gebruik. Maar bij de uitdrukkingen *bal* en *moer* zien we in ieder geval op het moment nog geen duidelijke tekenen van specialisatie in een enkel semantisch domein.

4.2.2. Voorkeuren van individuele werkwoorden

Kijken we naar de combinaties van minimizers met individuele werkwoorden, dan vallen enkele opmerkelijke effecten waar te nemen. Zo zien we dat de groep werkwoorden die korte snelle bewegingen aangeven (*slag*, *klap*, *steek*) goed vertegenwoordigd is bij de werkwoorden *uitvoeren* en *doen*. In Tabel 10 wordt dit geïllustreerd voor *uitvoeren*, en in Tabel 11 voor *doen*. Het is uitermate spijtig dat er in beide tabellen niet meer gegevens zijn voor de eerste helft van de 20^e eeuw, maar ook de grootste online-corpora en cd-rom-bestanden konden maar weinig gegevens bieden voor die periode.

Tabel 10: UITVOEREN

PERIODE	N	% KLAP/SLAG/STEEK
1900-1950	9	44%
1950-1990	37	46%
1990-2003	50	48%

Tabel 11: DOEN

PERIODE	N	% KLAP/SLAG/STEEK/STAP
1900-1950	10	40%
1950-1990	24	29%
1990-2003	63	27%

De relatief hoge percentages voor de groep *klap/slag/steek/stap* (in Vlaanderen ook *klop*) bij deze twee werkwoorden lijkt een effect te zijn van de etymologische betekenis. Hoewel het duidelijk is dat deze minimaliseerders al geruime tijd gebruikt kunnen worden op een manier die geheel losstaat van hun oorspronkelijke betekenis, vgl. zinnen als *ik vond er geen klap aan* en *daar schieten we geen steek mee op*, lijkt het er toch op dat die oorspronkelijke betekenis bij de combinaties met *uitvoeren* en *doen* in het geding is. Alleen daardoor kunnen we verklaren dat deze groep, die overigens weinig prominent is, en bij werkwoorden als *begrijpen* slechts enkele procenten van de voorkomens vertegenwoordigt, juist hier een groot aandeel heeft in het totaal van combinaties met minimaliseerders. We kunnen dit verschijnsel *etymologische perseveratie* noemen: ook wanneer de oorspronkelijke betekenis verdwenen is, of althans niet meer noodzakelijk voor een juist begrip, en de substantieven in kwestie dus een *zero-semantics* hebben, in de terminologie van Postma (1995), is het toch zeer waarschijnlijk dat die betekenis blijft doorwerken in collocatierelaties met werkwoorden.

Overigens valt bij de vergelijking van *uitvoeren* en *doen* op, dat er ook belangrijke verschillen zijn tussen beide werkwoorden, verschillen die erop wijzen dat we hier niet te maken hebben met synoniemen. Met name combinaties met *stap* zijn heel gebruikelijk bij *doen* maar niet bij *uitvoeren*. Verder lijkt er ook sprake te zijn van enkele verschillen tussen Noord- en Zuidnederlands, maar die zal ik hier niet verder behandelen, omdat afdoende gegevens vooralsnog ontbreken.

Een tweetal werkwoorden dat we wel als synoniemen mogen betitelen is het paar *begrijpen* – *snappen*. De twee woorden betekenen precies hetzelfde, al moet men wel vaststellen dat *snappen* informeler is dan *begrijpen*. Deze intuïtieve waarheid wordt onderschreven door diverse distributionele verschillen, vlg. de gegevens in Tabel 12 hieronder. We zien dat relatief nieuwe en informele uitdrukkingen als *hout* en *reet* vooral kiezen voor *snappen*, terwijl *begrijpen* een voorkeur heeft voor de stylistisch iets meer neutrale minimaliseerders *snars* en *woord*.

Tabel 12: Minimaliseerders in combinaties met BEGRIJPEN en SNAPPEN

MINIMIZER	BEGRIJPEN	% BEGRIJPEN	SNAPPEN	% SNAPPEN
bal	31	8	30	13
barst	15	4	9	4
jota	19	5	8	4
hout	13	4	31	14
moer	26	7	13	6
snars	89	24	34	15
reet	7	2	13	6
woord	21	6	7	3
overig	144	39	78	35
totaal	365	100	223	100

Met name valt op dat *snars* veel vaker voorkomt bij *begrijpen* dan bij *snappen*. Hetzelfde geldt voor *woord*. Bij een wat groter bestand zou het onderscheid *begrijpen* vs *snappen* wellicht een goede maat kunnen bieden om het informele of neutrale karakter van minimaliseerders te toetsen.

4.2.3. Geen muis, kip of hond: drie soorten predikaten

Het Nederlands kent vele manieren om *geen mens* te parafraseren. Drie ervan behelzen dierennamen, die niettemin gebruikt kunnen worden om over mensen te praten. Deze drie uitdrukkingen kunnen, met wisselend succes, optreden in een drietal contexten:

- (100) a. Er was geen kip op straat/te zien/te bekennen [existentieel]
 b. Er kon geen muis meer bij/meer door [scalair]
 c. Geen hond gelooft dat jij onschuldig bent [overig]

Existentiële contexten kenschetsen een hele situatie. Zo geeft zin (100a) te kennen dat een gehele situatie wordt gekenmerkt door de afwezigheid van mensen. Merk op dat zoiets niet opgaat voor (100b) of (100c).

Scalaire contexten laten zich parafraseren met *zelfs*, vgl.:

- (101) Er kon niemand meer bij, zelfs geen muis.

Kijken we naar combinaties van contexten en minimaliseerders, dan valt op dat met name *kip* en *muis* gespecialiseerd zijn voor een bepaalde context, terwijl *hond*, dat een dergelijke voorkeur mist, aangewezen is op de weinig zeggende categorie ‘overig’.

Tabel 13: Drie termen in drie contexten

TERM	N	% SCALAIR	% EXISTENTIEEL	% OVERIG
muis	30	94%	3%	3%
kip	109	5%	78%	17%
hond	206	-	33%	67%

Uitdrukkingen als *geen kip*, die vooral existentiële contexten prefereren, zijn overigens niet uniek. Zo geeft Von Bremen (1986: 242-3) de volgende oordelen over de Franse uitdrukking *pas un chat*:

- (102) a. Il n'y a pas un chat ici.
 b. Je n'ai pas vu un chat dans le magasin.
 c. ?Pierre est très gentil. Il ne heurtera pas un chat.
 d. *Jean est très egoïste. Il n'aide pas un chat.
 e. *Il n'a pas parlé a un chat.

Zijn conclusie is dan ook:

“L'emploi le plus naturel d'un chat est dans les propositions existentielles.”

Een totaalander type uitdrukking is de Engelse negatief-polaire uitdrukking *the likes of which*, die eveneens een voorkeur heeft voor contexten met een existentieel karakter:

- (103) a. a war, the likes of which the world has never known
 b. a genius, the likes of which we will never see again
 c. a linguistic oddity, the likes of which we are unlikely to find in any other language

In Tabel 14 zien we de resultaten van een kleine corpusstudie naar het gebruik van deze uitdrukking:

Tabel 14: THE LIKES OF WHICH [N=62]

TRIGGER		PREDIKAAT	
not	34%	encounter	3%
n-woord	53%	experience	6%
neg. predikaat	2%	hear	5%
restrictive adverb	2%	imagine	3%
rarely	3%	see	58%
positive occurrences	6%	other	25%

Als algemene karakteristiek van deze uitdrukking kan men geven dat een maximale graad wordt aangeduid op indirect wijze door het ontkennen van het

bestaan van een gelijke. Het niet-bestaan wordt uitgedrukt via predikaten van waarneming en ervaring. Gewone existentiële zinnen met de *there* + *BE* constructie lijken te worden gemeden en klinken ook houderig: ??*These are problems, the likes of which there have never been.*

Noten

¹ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens: Philips van Marnix van St. Aldegonde, *De Byencorff der H. Roomsche Kercke*, bloemlezing, Thieme en Cie, Zutphen, 1974, blz. 134; P.C. Hooft, *Warenar*, vs 512; G.C. van Santen, *Lichte Wigger*, [1617], vers 1435 (Ed. A.C. Crena de Iongh, Assen: Van Gorcum-Prakke & Prakke, 1959).

² Voorbeelden afkomstig uit respectievelijk G.A. Bredero, *Moortje* (Amsterdam, 1615), J. van der Veen, *Zinne-beelden* (Amsterdam, 1642) en Pieter Langendijk, *Krelis Louwen* (Amsterdam, 1715).

³ Voorbeelden afkomstig uit: *Algemeen Dagblad*, 5-6-2000; ondertiteling *101 echte Dalmatiërs*; INL 38 miljoen woorden corpus; Youp van 't Hek, *NRC* 8 april 2000.

⁴ Voorbeelden afkomstig uit *Humo*, 30 november 1999, blz. 41; Monika van Paemel, *De vermaledijde vaders*, blz. 230; A. Dijkhoorn, in *Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945*, deel 1c, verhoren, blz. 43; *De Volkskrant*, 9 april 1993.

⁵ Colleen McCullough, *Macht & liefde*, vert. J. Verheydt, Bosch en Keuning, Baarn, 1991, blz. 148.

⁶ Voorbeelden afkomstig van P.C. Hooft, *Nederlandsche Historien*, boek 1, blz. 68; J.A. Worp, *De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel*, HES, Utrecht, 1977 [1^e dr 1892], blz. 34; *Boekzael der geleerde Waerelt*, dl 51, 1740, blz. 475.

⁷ Voorbeelden afkomstig van Herman Heijermans, *Het Pantser*, in: *Toneelwerken I*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1965 [oorspronkelijke druk 1901], blz. 536; Jacob van Lennep, *Elizabeth Musch*, A.W. Sijthoff, Leiden, 1883 [1^e druk 1850], blz. 121.

⁸ Voorbeelden afkomstig van respectievelijk Menno ter Braak, in: M. ter Braak en E. du Perron, *Briefwisseling 1930-1940*, deel III, blz. 301; *De Linie*, 17-12-1948; Joost Zwagerman, *Gimmick!*, blz. 161; *De Volkskrant* 8-7-1993; *Vrij Nederland*, 19-8-2000, blz. 53.

⁹ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens Jacob Haafner, *Reize in eenen palanquin*, in: De werken van Jacob Haafner, deel 3, De Walburg Pers, Zutphen, 1997 [1^e dr 1808], blz. 279; Louis Couperus, *Eline Vere*, L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen, 1992 [1889], blz. 17; *NRC-Handelsblad*, 7 juli 1997; Annie Salomons, *Herinneringen uit de oude tijd, aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend*, 4^e dr., Bert Bakker-Daamen, Den Haag, 1964 [1^e dr. 1957, 2^e dl, 1960], blz. 170; Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De politimoordenaar*, 15e dr., A.W. Bruna, Utrecht/Antwerpen, 1993 [1^e dr. 1976], blz. 149; Dirkje Kuik, *De held van het potspel*, 3e dr., L.J. Veen, Utrecht/Antwerpen, 1987 [1^e dr., 1974], blz. 10; Tom Lanoye, *Spek en bonen*, Prometheus, Amsterdam, 1994, blz. 37; Emile Zola, *De mijn* [Germinal], vert. Jan Versteeg, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1993, blz. 231.

¹⁰ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens P.A. de Genestet, *Jeugdbrieven van Petrus Augustus de Genestet*, brief d.d. 04-3-1848, ed. C.M. Verkroost, Utrecht, 1987; H.T. Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, Meulenhoff & Co, Amsterdam, 1908, blz. 140; E. du Perron, brief aan Menno ter Braak, blz. 155 van M. ter Braak/E. du Perron, *Briefwisseling 1930-1940*, dl. I, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1962; idem, dl. III, blz. 253, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1965; Mario Vargas Llosa, *Het woord van de verteller*, vert. M. Sabarte Belacortu, Meulenhoff, Amsterdam, 1989, blz. 12; Harry van Wijnen, *De prins-gemaal*, Maarten Muntinga, Amsterdam, 1994 [1^e dr. 1992], blz. 90-1.

¹¹ Herman Heijermans, *De vliegende Hollander*, in: *Toneelwerken III*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1965 [1^e dr. 1920], blz. 2280.

¹² Voorbeelden uit respectievelijk Boudewijn Büch, *Rock 'n' roll, een persoonlijke geschiedschrijving*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1991, blz. 85; *Nieuwsblad van het Noorden*, 2-9-1994, blz. 21.

¹³ Voorbeelden afkomstig van respectievelijk Mr. A. Roothaert, *Vlimmens tweede jeugd*, in: *Vlimmen Omnibus*, A.W. Bruna, Utrecht/Antwerpen, 1971 [1^e dr 1957], blz. 706; H.J. Friedericy, *De raadsman*, in: *Verzameld Werk*, Querido, Amsterdam, 1984 [1958], blz. 234; Elizabeth McGregor, *Het ijskind*, vert Fien Volders, Areopagus, Vianen, 2001, blz. 267.

¹⁴ Voorbeelden uit respectievelijk: *Nieuwsblad van het Noorden*, 31 mei 2000, blz. 39; *De Telegraaf*, 10 augustus 2000, blz. 5.

¹⁵ Voorbeelden afkomstig van achtereenvolgens G.A. Bredero, *Spaanschen Brabander Jerolimo*, vs 1734; *idem*, vs 1211, geciteerd naar de cd-romuitgave *Klassieke literatuur: Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen tot en met de Tachtigers*, Het Spectrum, Utrecht; E. Bekker, wed. ds. Wolff en A. Deken, *De history van mejuffrouw Sara Burgerhart*, 20^e dr., Wereldbibliotheek, Amsterdam/ Antwerpen, blz. 135; Lodewijk van Deyssel, *De kleine republiek*, geciteerd naar de cd-romuitgave *Klassieke literatuur* [zie boven]; Theo Thijssen, *Kees de Jongen en Het grijze kind*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1939, blz. 460; Willem van Iependaal, *Polletje Piekhaar*, Achtste druk, F.G. Kroonder, Bussum, z.d. [1^e dr 1935], blz. 93; Jacques de Kadt, *De deftigheid in het gedrang. Een keuze uit zijn verspreide geschriften*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1991, blz. 111-2; Frits van Oostrom, *Maerlant's wereld*, Prometheus, Amsterdam, 1996, blz. 170.

¹⁶ Ik laat hier het bijzondere onzijdige gebruik van *mens* als geringschattende aanduiding van vrouwen buiten beschouwing.

¹⁷ Gertjan van Noord wees mij erop, dat het Noord/Zuid verschil ook lijkt te corresponderen met een verschil in verbuiging. Terwijl Vlamingen rustig de regelmatige vorm *een goede mens* kunnen gebruiken, zal een Nederlander bij voorkeur *een goed mens* zeggen, ongeacht het feit dat *mens* een *de*-woord is.

¹⁸ Voorbeelden afkomstig van achtereenvolgens Carel Vosmaer, *Amazonen*, 1^e dr 1880, herdruk 1893, 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, blz. 190; Herman Heijermans, *Schakels*, in: *Toneelwerken* dl.I, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1965 [1e dr. 1903], blz. 695; *ibidem*, blz. 694; Michail Boelgakov, *De meester en Margarita*, vertaling Marko Fondse, 1e dr 1968, herdruk 1992, Amsterdam: De Arbeiderspers, blz. 91; Johan Anthierens in *de Telegraaf*, 22-11-1971; Jules Deelder, *Modern Passé*, in: *De dikke van Deelder*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1997 [1e dr 1984], blz. 282; H. van Aalst, *Onder martieners en bietsers*, De Combinatie, Rotterdam, z.j. [1946], blz. 49.

¹⁹ Ook Van Sterkenburg (2001) benadrukt dat krachttermen en vloeken van religieuze herkomst ouder zijn dan seksuele en op ziektenamen gebaseerde krachttermen. Van Sterkenburg richt zich hierbij niet speciaal op negatief-polair gebruik, maar op uitroepen als *Donders!* of *Te droes!* De minimaliseerders van taboeherkomst passen zich dan ook telkens aan bij de algemene ontwikkelingen op het terrein van de krachttermen.

²⁰ Voorbeeld afkomstig uit: *Deductie voor Jr. Onno Zwier van Haren ter zyner zuivering*, etc., Leeuwarden, 1761, blz. 27

²¹ Voorbeelden afkomstig uit respectievelijk P.A. Daum, *Uit de suiker in de tabak*, in: P.A. Daum, *Verzamelde Romans*, deel I, Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam, 1998 [1^e dr 1884], blz. 18; *ibidem*, blz. 145; Willem Frederik Hermans, *Ik heb altijd gelijk*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1962 [1^e dr 1951], blz. 286; J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1991 [1^e dr 1963], blz. 758; *ibidem*, 1112; Herman Heijermans, *Kamertjeszonde*, blz. 352.

²² Over *lazer*, dat niet op voorhand bij de hier behandelde groep lijkt te horen, meldt het WNT, s.v. *lazeren*: Evenals verschillende andere woorden waarin *lazer* voorkomt, eene krachtuitdrukking in platte taal gevormd, deels misschien naar analogie van dergelijke woorden met *donder*, deels door een vaag gevoel van de ongunstige betekenis van wat met Lazarus en lazerij in verband stond.

²³ *Deksel* geldt als een eufemisme voor *duivel*, *donder*, *drommel* (cf. het WNT, s.v. *deksel*). Gebruik als minimizer van deze uitdrukking is ons niet bekend, maar overigens gedraagt *deksel* zich als een volwaardig lid van de hier besproken verzameling uitdrukkingen.

²⁴ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, dl 3, blz. 318; A Ising Jr., in: Harry G.M. Prick, red., *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr.*, Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, 's Gravenhage, 1968, blz. 28; Ben van Eysselsteijn, *Tussen zuiderkruis en poolster*, 8e dr, Leopold, Den Haag, 1963 [1937], blz. 121; *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, heer van Bergestein, Lockhorst, 's Heeraartsberg, Bergambacht en Ammerstol, President der Utrechtse ridderschap, gedeputeerde ter generaliteitsvergadering enz. (1747-1787)*, deel I, ed. F.J.L. Krämer, Johannes Müller, Amsterdam, 1901; E. Bekker, wed. Wolff, en A. Deken, *Brieven van Abraham Blankaart*, 's-Gravenhage, 1787-1789, dl. 1, blz. 149; Multatuli, *Verzamelde werken* Amsterdam, z.j. [1888-1890], dl. 8, blz. 38; J.J. Cremer, *Daniël Sils*, 3^e dr., A.W. Sijthoff, Leiden, z.j. [1^e dr 1856], blz. 1.

²⁵ De Baere (1940: 136) is van mening, contra het WNT, dat *hamer* in dit gebruik terug kan gaan op oud volksgeloof uit de voorchristelijke tijd, in het bijzonder de hamer van Donar. In de Noorse mythologie werd Thor voorgesteld met een hamer in de ene en de bliksem in de andere hand. De Baere verwijst in dit verband op de Kempische verwensing *de hamer sla mij als het niet waar is* en de Antwerpse uitdrukking *hij stond als van den hamer geslagen*, die beide een duidelijk verband tussen hamer en bliksem leggen. Overigens is ons van *hamer*, i.t.t. de meeste andere woorden in het paradigma, geen gebruik als minimaliseerder bekend.

²⁶ *Alle de werken van W. van Focquenbroch*, dl 2, Amsterdam, 1696, blz. 73.

²⁷ Voorbeelden afkomstig uit respectievelijk: Lisa Alther, *Kinflicks*, vert. Marre Dubbink, 4e dr., Pandora, Amsterdam, 1995 [1e dr 1976], blz. 333; Leon Uris, *Gezwoeren kameraden*, vert. MCE de Wit-Boonacker, 52e dr, Hollandia, Baarn, 1992 [1954], blz. 160; Michail Boelgakow, *De meester en Margarita*, vert. Marko Fondse, 5e druk, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1992 [1e dr 1968], blz. 286; Desmond Bagley, *De sneeuwtijger*, vert. Jan Bernard, De Boekerij, Amsterdam, 1993 [1^e dr. 1975], blz. 137.

²⁸ In gebruik vanaf de 18de eeuw (Van Sterkenburg 2001: 53).

²⁹ Andere voorbeelden van versterkend gebruik van *God* zijn: de negatief-polaire uitdrukking *bij God: ik zou het bij God niet weten, hoor!* en het prefixoide *god(s)-* in elatieve samenstellingen als *godsonmogelijk*, *godsgruwelijk* en *de godganse dag*.

³⁰ Vergelijk ook *weergase kwajongen* met *weerlichtse*, *donderse*, *dekselse kwajongen*, en *Ga als de weerga naar je kamer!* met *Ga als de weerlicht/bliksem naar je kamer!*

³¹ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens: Maurits Dekker, *Amsterdam bij gaslicht*, Het Wereldvenster, Amsterdam, 1949, blz. 134; Menno ter Braak, *Hampton Court*, in: *Verzameld Werk*, dl 2, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1950 [1931], blz. 12; Justus van Effen, red., *De Hollandsche Spectator*, no 151 tm 195, ed. Marco de Niet, Astraea, Leiden, 1999 [1733], blz. 132; Piet Bakker, *Ciske de Rat*, herdruk Grote Letter Bibliotheek, 1985 [1941], blz 24; P.A. Daum, *Nummer Elf*, Thomas & Eras, 's Gravenhage, 1981, blz. 146.

³² Voorbeelden afkomstig van achtereenvolgens *Nieuwsblad van het Noorden*, 15 mei 1999, blz. 27, *De Volkskrant*, 8 mei 1993.

³³ Opmerkelijk is dat de nominalisaties *gedonder*, *gelazer*, *gesodemieter* zoals in *Hou op met dat gesodemieter!* in het geheel geen beweging uitdrukken. Terwijl normaliter een bevel als *hou op met dat gezanik* correspondeert met een gelijkwaardig bevel als *zanik niet langer* geldt dit dus niet voor de zoëven genoemde drie gevallen. Naast *lazer die spullen maar in de gracht* is niet goed mogelijk **hou op met dat gelazer van die spullen in de gracht*.

³⁴ Zoals in de volgende voorbeelden:

- (i) *maar Philosophen, die de grootste geheimenissen van natuur, met een hel gezicht naspeuren, achten 't niet een rotte mispel weirdigh* (Jan de Brune de Jonge, *Wetsteen der Vernuftten*, 218)

- (ii) *Ze heeft waarschijnlijk geen rotte frank meer* (Kristien Hemmerechts, *Wit zand*, 128)
- (iii) *Want die originele artiesten van de Blue Note-stal, die nu zestig of zeventig zijn, die zien daar geen rotte frank van terug.* (Het Nieuwsblad, 8-12-1998)

³⁵ Er is geen reden om, zoals Van Sterkenburg (2001) suggereert, onder verwijzing naar Van den Toorn (1997), de opkomst van seksuele taboetermen te verbinden met de jaren 1960. Hooguit kan men vaststellen dat ontwikkelingen die al veel eerder plaatsvonden zich dan gaan verbreiden over een veel groter deel van het taalgebruik, en met name een veel grotere schriftelijke neerslag krijgen.

³⁶ Voorbeelden afkomstig van respectievelijk Herman Heijermans, *Kamertjeszonde*, 1e dr 1896, herdr 1970, Querido, Amsterdam, blz. 353; L.H.A. Drabbe, *De sluier*, D. Buys, Amsterdam, 1906, blz. 53; L.H.A. Drabbe, *Het dappere Hollandse leger*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1970 [1e dr 1900], blz. 65; Is. Querido, *Levensgang*, dl. 1, blz. 137.

³⁷ Cf. respectievelijk J.J. Voskuil, *Bij nader inzien*, 4e druk G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1991 [1e dr 1963], blz. 180; Albert Mol, *Wat zien ik?*, Strengtholt, Naarden, 1988, blz. 28.

³⁸ Een opmerkelijk verschil met het Nederlands is het feit dat het Engels kale enkelvoud kan inzetten als minimaliseerders. In het Nederlands is een determinator verplicht, omdat het steeds gaat om telbare enkelvoud (afgezien van enkele gevallen van telwoorden + meevoud). Dat verklaart waarom het Engelse *He doesn't understand shit about computers* of *I don't know beans about modal logic* in het Nederlands vertaald moet worden met *Hij begrijpt geen drol van computer* respectievelijk *Ik weet geen bal/klap van modale logica*. In het Duits, dat in dit opzicht dichter bij het Nederlands staat, zien we het merkwaardige fenomeen van telbaar gebruikte mass nouns, zoals *Das geht dir ein Dreck an*.

³⁹ Voorbeelden uit, respectievelijk: *Het dagboek van dr. G.H.C. Hart, Londen mei 1940 - mei 1941*, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1976, blz. 189; Maj Sjöwall en Per Wahlöö, *De man die even wilde afrekenen*, vert. Cora Polet, 20e dr, Bruna, Utrecht, 1993 [1e dr 1972], blz. 146; George van Aalst, *De schoolfuif*, blz. 74.

⁴⁰ Zie voor de term en een interessante discussie van het fenomeen Janda (1977).

⁴¹ Voorbeeld uit: Mr. A. Roothaert, *Onrust op Raubrakken*, A.W. Bruna, Utrecht, z.j. [1935], blz. 176.

⁴² Voorbeelden afkomstig van resp. <http://www.student.rug.ac.be/vlk/roddels/r230299.html> en <http://kgg.kabelfoon.nl/reactie/reacties3.html>.

⁴³ Een andere type predikaten van taboeherkomst zijn idiomatische termen voor slachtoffers, zoals *de lul* en *de zak*: *Dan ben je de lul. Ik was weer eens de zak*. Daarnaast ook: *de sigaar*, *de klos* en *de pineut*.

⁴⁴ Voorbeelden afkomstig van achtereenvolgens L.H.A. Drabbe, *De sluier*, D. Buys, Amsterdam, 1906, blz. 121; A.M. de Jong, *Notities van een landstormman*, Querido, Amsterdam, 1975 [1e druk 1917-1918 als krantenstukken in *Het Volk*], blz. 238; E. du Perron, *Brieven*, deel 1, 9-9-1922 - 28-12-1929, blz.322; F. Bordewijk, *Karakter*, Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam, 1946 [1e druk 1938], blz. 46.

⁴⁵ Nederland 3, 1-1-2002.

⁴⁶ Voorbeelden afkomstig van respectievelijk A.M. de Jong, *Notities van een landstormman*, Querido, Amsterdam, 1975 [krantenstukken uit 1917], blz. 159; Jules Deelder, *Modern Passé*, in *De dikke van Deelder*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1997 [1e dr 1984], blz. 203; [van een website van Feyenoord-supporters]: <http://geocities.com/Colosseum/Bench/9102/verslag2.html>; Ned-3, 31-1-1999 [tv-film spelend in de haven van Rotterdam].

⁴⁷ Voorbeelden uit respectievelijk: A. Fokke Simonsz, *Verzamelde werken*, 4, 10 (aangehaald naar het WNT), Willy van der Heide, *Sensatie op een Engelse vrachtboot*, 25e dr, De Eekhoorn, Barneveld, 1985 [1e dr 1950], blz. 168; <http://users.skynet.be/sky81715/page3021.html> (tekst van Davy Gilles, "Zal 't gaan ja"); Willem van Iependaal, *Bef, boef en bajes*, 's Gravenhage: D.A. Daamen, 1952, blz. 56-7; Erich Wichman, *Lenin stinkt en andere satirische geschriften*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1971, blz. 38; Astrid Lindgren, *De gebroeders Leeuwenhart*,

vert Rita Törnquist-Verschuur, 9e druk, Ploegsma, Amsterdam, 1993 [1e dr 1974], blz. 200; L.M. Hermans, *Boterbloempjes of Liederen op het gebied van Kolonisatie naar Bussum, Blarikum, Lunteren en wat dies meer zij*, A.J. Vredevoogd, Groningen, z.j. [circa 1902], blz. 20.

⁴⁸ Voorbeelden uit achtereenvolgens: *De Groninger Gezinsbode*, 15-1-1999; *Trouw*, 19 juni 1999, blz. 37; J.K. Rowling, *Harry Potter en de Geheime Kamer*, vert. W. Buddingh', De Harmonie, Amsterdam en Standaard, Antwerpen, 2000 [1999], blz. 247; De Groene Amsterdammer, 18-9-1996.

⁴⁹ Hierbij moet overigens worden opgemerkt dat ruimtelijke combinaties iets beter lijken te werken dan temporele. Wat hier achter steekt, zou ik niet kunnen zeggen.

⁵⁰ Omdat er maar heel sporadisch vindplaatsen zijn van *snars* voor 1900, had het weinig zin om ook percentages te geven voor eerdere periodes. Bij *zier* bleek dit wel mogelijk, althans voor de tweede helft van de negentiende eeuw.

⁵¹ Uiteraard wordt hier alleen bedoeld op het versterkende gebruik van *een stuk* zoals in *Het gaat al een stuk beter met hem* en niet op het andere gebruik van *een stuk* in de zin van *een gedeelte*: *We hebben een stuk gefietst en een stuk gelopen*.

Bibliografie

Baere, C. de

1940 *Krachtpatsers in de Nederlandsche volkstaal. Een verzameling oudere en jongere bastaardvloeken*. N.V. de Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen.

Bolinger, Dwight

1972 *Degree words*. Mouton, Den Haag/Parijs.

Bremen, Klaus von

1986 'Le problème des forclusifs romans.' *Lingvisticae Investigationes* X:2 223-265.

Dikken, Marcel den en Anastasia Giannakidou

2002 'From *Hell* to Polarity: "Aggressively Non-D-linked" Wh-Phrases as Polarity Items.' *Linguistic Inquiry* 33-1.

Endt, Enno

1972 *Bargoens woordenboek. Kleine woordenschat van de Volkstaal*. In samenwerking met Lieneke Frerichs. Erven Thomas Rap, Amsterdam.

Fauconnier, Gilles

1975 'Polarity and the Scale Principle.' *Proceedings of the Eleventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 188-199.

Giannakidou, Anastasia

1998 *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Hoeksema, Jack

1994 'On the grammaticalisation of negative polarity items.' *Berkeley Linguistic Society* 20, 273-282.

1998 'Corpusonderzoek naar negatief-polaire uitdrukkingen.' *Tabu* 28-1, 1-52.

- 1999 'Blocking effects in the expression of negation.' *Leuvense Bijdragen* 88-3/4, 403-423.
- 2001 'Rapid Change among Expletive Polarity Items.' In: Laurel J. Brinton, ed., *Historical Linguistics 1999. Selected Papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics. Vancouver, 9-13 August 1999*. John Benjamins, Amsterdam, 175-186.
- 2003 'Partitivity, degrees and polarity.' Te verschijnen.
- Hoeksema, Jack en Hotze Rullmann
- 2001 'Scalarity and Polarity. A study of scalar adverbs as polarity items.' In Hoeksema et al., 129-171.
- Hoeksema, Jack, Hotze Rullmann, Víctor Sánchez-Valencia, en Ton van der Wouden (red.)
- 2001 *Perspectives on Negation and Polarity Items*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Hopper, Paul J. en Elizabeth Closs Traugott
- 1993 *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Horn, Laurence R.
- 1989 *A Natural History of Negation*. The University of Chicago Press, Chicago.
- 2001 'Flaubert Triggers, Squatitive Negation, and other Quirks of Grammar.' In Hoeksema e.a., 173-200.
- Horst, Joop van der en Kees van der Horst
- 1999 *Geschiedenis van het Nederlands in de twintigste eeuw*. Sdu, Den Haag en Standaard, Antwerpen.
- Jager, Arie de
- 1858 'De versterkte ontkenning in onze taal, vooral bij de middel-nederlandse schrijvers.' In: *Latere verscheidenheden uit het gebied der Nederlandsche taalkunde*, A. ter Gunne, Deventer, 59-154.
- Janda, Richard D.
- 1976 'Whatchamacallit words,' in: *CLS Book of Squibs*. Chicago Linguistic Society, Chicago, 55-57.
- Jespersen, Otto
- 1917 *Negation in English and Other Languages*. A.F. Høst, Kopenhagen.
- Kamp, Hans
- 1980 'Some Remarks on the Logic of Change.' In: C. Rohrer, red., *Time, Tense and Quantifiers*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 135-179.
- Klein, Henny
- 1998 *Adverbs of Degree in Dutch and Related Languages*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Laan, K. ter
- 1929 *Nieuw Groninger Woordenboek*. J.B. Wolters, Groningen.
- Ladusaw, William A.

- 1979 *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. Proefschrift, University of Texas, Austin.
- Mackridge, Peter
1985 *The Modern Greek Language*. Oxford University Press, Oxford etc.
- Postma, Gertjan
1995 *Zero semantics – a study of the syntactic conception of Quantificational meaning*. Proefschrift, Universiteit van Leiden.
2001 'Negative Polarity and the Syntax of Taboo.' In Hoeksema e.a., 283-330.
2002 'De enkelvoudige clitische negatie in het Middelnederlands en de Jespersen-cyclus.' *Nederlandse Taalkunde* 7-1, 44-82.
- Pott, August F.
1833 *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen*. Vol. 1, Meyer, Lemgo.
- Rullmann, Hotze en Jack Hoeksema
1997 'De distributie van *ook maar* en *zelfs maar*: een corpus-studie.' *Nederlandse Taalkunde* 2-4, 281-317.
- Sassen, Albert
1985 'Ontkenning ontkend: over uitroepende zinnen en zinnen met *wel*,' *Spektator* 14, 363-368.
- Sterkenburg, P.G.J. van
2001 *Vloeken. Een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie*. 2^e herziene druk, Sdu, Den Haag.
- Toorn, M.C. van den
1997 'Nieuwnederlands (circa 1920-nu).' In: M.C. van den Toorn, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn, J.M. van der Horst, red., *Geschiedenis van de Nederlandse taal*, 497-562. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Vallduví, Enric
1994 'Polarity Items, N-words and Minimizers in Catalan and Spanish,' *Probus* 6, 263-294.
- Vandeweghe, Willy
1981 'Ook maar X.' *Studia Germanica Gandensia* 21, 15-56.
- Vos, Riet
1999 *A Grammar of Partitive Constructions*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant.
- Winkel, L.A. te
1862 'Over de verkleinwoorden,' *De Taalgids*, jg 4, 1862.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 1882-2000. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage en Sijthoff, Leiden.
- Zwarts, Frans
1981 'Negatief Polaire Uitdrukkingen I,' *GLoT* 4-1, 35-132.
1986 *Categoriale Grammatica en Algebraïsche Semantiek*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.